

Skärgård i utveckling

- en uppföljning av struktur-
fondsprogrammet Mål 2 Öarna

Regeringsuppdrag • september 2007

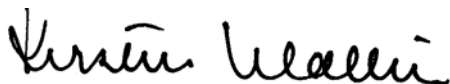
Förord

Denna rapport redovisar en uppföljning av projekt inom strukturfondsprogrammet Mål 2 Öarna. Syftet att identifiera framgångsfaktorer och sprida erfarenheter från detta program är särskilt intressant med tanke på att skärgårdarna inte kommer att ha något eget program under strukturfondsperioden 2007-2013. Glesbygdsverket hoppas genom denna rapport kunna bidra till att skärgårdsfrågorna ändå beaktas i olika program och stödåtgärder och ses som en resurs i den regionala utvecklingen.

Vi vill särskilt tacka de personer som avsatt tid för intervjuer. Era synpunkter har varit mycket värdefulla.

Projektledare för uppdraget har varit utredare Annika Lidgren. I projektgruppen har även enhetschef Inger Normark och utredare Peter Malmsten ingått. Ansvarig för statistik har varit handläggare Ingrid Wänseth. Rapporten har utarbetats i samråd med förvaltningsmyndigheten för Mål 2 Öarna; Länsstyrelsen i Jönköpings län.

Östersund i september 2007

Kerstin Wallin
Generaldirektör

1	Sammanfattning	3
2	Inledning	4
2.1	Uppdrag	4
2.2	Syfte	4
2.3	Metod	4
3	Mål 2 Öarna – små projekt med konkreta resultat	7
3.1	Mål = levande öar	7
3.2	Resultat	8
4	Utvecklingen i landets skärgårdar	11
4.1	Vad är skärgård?	11
4.2	Befolkning	12
4.3	Sysselsättning	14
4.4	Utbildning	16
4.5	Service	17
4.6	Kommunikationer	20
4.7	Boende	22
4.8	Utvecklingen på Gotland	23
5	Projektexempel	25
5.1	Urval	25
5.2	Linjärja mellan Kosteröarna	26
5.3	Skärgårdslinjen i Östergötland	27
5.4	Vamlingbo prästgård på Storsudret	28
5.5	Kongresshallen i Visby	30
5.6	Skärgårdsutveckling i Väneren	31
5.7	Möja 2010	32
5.8	Samordnad service på Hanö	33
5.9	Levande skärgård i Luleå	34
6	Från eget program till landsbygdsprogram	36
6.1	Mål 5b Skärgård	36
6.2	Mål 2 Öarna	36
6.3	Mål 1	37
6.4	Landsbygdsprogrammet 2007-2013	38
6.5	Strukturfondsprogrammen	41
7	Vad är viktigt att lära?	44
7.1	Framgångsfaktorer	44
7.2	Hur ska erfarenheterna spridas?	46
	Referenser	48
	Bilagor	49

1 Sammanfattning

Mål 2 Öarna har nått programmets mål med råge. Totalt har 600 nya företag startats 1 000 nya arbetstillfällen skapats och 800 andra jobb bevarats. Insatserna från programmet har haft betydelse och bestående effekter för utvecklingen i skärgårdarna. Det visar såväl Glesbygdsverkets uppföljning som andra studier.

Mål 2 Öarna är ett EU-program som omfattat södra och mellersta Sveriges skärgårdar och Gotland under perioden 2000-2006. Glesbygdsverket har haft i uppdrag att i samråd med förvaltningsmyndigheten (Länsstyrelsen i Jönköpings län) följa upp och sprida erfarenheter från projekt inom programmet.

Totalt har programmet Mål 2 Öarna omfattat 269,8 miljoner kronor i EU-medel, 427 miljoner kronor i nationella offentliga medel och 195 miljoner kronor i privat finansiering. Vid utgången av 2006 hade 340 projekt beviljats. Av dessa gick 34 procent till skärgårdsområdena och 66 procent till gotländska projekt, vilket i stort motsvarar den befolkningsmässiga fördelningen i programområdena.

Den generella utvecklingen i landets skärgårdsregioner skiljer sig åt. Totalt har befolkningen ökat med 0,3 procent mellan 2002 och 2006, men det är den storstadsnära skärgården i *Stockholm-Uppsala-Södermanland* och *Västkusten* som står för den ökningen. I övriga skärgårdsregioner har befolkningen minskat. Det gäller särskilt *Norrlandskusten* och *Östergötland-Kalmar* där minskningen är nästan 7 procent i vardera region. Andelen sysselsatta har dock ökat med 4,2 procent under perioden 2000-2005 och är nu högre än i riket.

Utvecklingen på Gotland har varit positiv under senare år. Kommunikationerna har förbättrats och företagandet har ökat. Befolkningen har dock minskat i glesbygder och tätortsnära landsbygder medan den ökat i tätorten.

De framgångsfaktorer som identifierats under uppföljningsarbetet är på intet sätt nya, men väl värda att upprepa:

- Samverkan och förankring är de faktorer som betyder mest för ett lyckat skärgårdsprojekt. En god samverkan mellan öbor/utvecklingsgrupper, kommuner och regionala aktörer kan leda till goda resultat.
- Det avgörande är inte själva projektet, utan vad projektet ska åstadkomma efter avslutandet av projektperioden. Det innebär fokus på långsiktiga och affärsmässiga projekt.
- Kommunernas roll är viktig, inte bara som medfinansiärer utan också som pådrivande aktörer. Att se skärgårdarna som en resurs och integrera det i kommunalt och regionalt utvecklingsarbete är en nyckel till framgång.

Under den nya programperioden 2007-2013 kommer skärgårdarna inte längre att omfattas av ett eget program. Skärgårdsutveckling ska i första hand stödjas inom Landsbygdsprogrammet. Bland de aktörer som arbetat med de tidigare programmen finns stora farhågor för att skärgårdarnas möjligheter och problem därmed kommer att glömmas bort. Viktiga frågor, så som satsningar på infrastruktur, riskerar att "ramla mellan stolarna". För att i möjligaste mån undvika detta krävs en intensiv period av kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan de aktörer som tidigare arbetat med frågorna och de som kommer att vara ansvariga framöver. Glesbygdsverket avser medverka till denna kommunikation på flera olika sätt.

2 Inledning

2.1 Uppdrag

Glesbygdsverket har haft regeringens uppdrag att i samråd med Länsstyrelsen i Jönköpings län följa upp samt sprida kunskaper och erfarenheter från projekt inom Mål 2 Öarna. Uppdraget skall komplettera länsstyrelsens uppföljning av strukturfondsprogrammet för skärgårdsområdena och innefatta en bred genomgång av skärgårdarnas utveckling under perioden. Ett syfte med uppdraget är att identifiera framgångsfaktorer för dessa utvecklingsprojekt. Uppdraget skall redovisas till Regeringskansliet (Näringsdepartementet) senast 28 september 2007.

2.2 Syfte

Mål 2 Öarna är ett EU-program som omfattat södra och mellersta Sveriges skärgårdar samt Gotland under perioden 2000-2006. Glesbygdsverkets uppföljning av detta program ska alltså *komplettera* den uppföljning som förvaltningsmyndigheten (Länsstyrelsen i Jönköping) bland annat presenterar i sina årsrapporter. Förvaltningsmyndighetens uppföljningar är i första hand kvantitativa medan denna uppföljning främst är kvalitativ. Den här rapporten fokuserar därmed inte på mätbara resultat av insatser och åtgärder utifrån indikatorer, utan lyfter främst fram sådana faktorer som kan vara värda att sprida.

Det finns flera delar i detta uppdrag. Ett uttalat syfte är att identifiera framgångsfaktorer, ett annat att beskriva utvecklingen i skärgårdarna, ett tredje att sprida erfarenheter. Det finns alltså ett mål om lärande inbyggt. Genom att peka på problem, men framför allt möjligheter, ska rapporten bidra med kunskap och erfarenheter som kan användas för skärgårdarnas utveckling. Detta gäller inte minst för det nya landsbygdsprogrammet där skärgårdsfrågorna numera ingår.

2.3 Metod

2.3.1 Genomgång av material

En genomgång har gjorts av befintligt material om Mål 2 Öarna. Här ingår det samlade programdokumentet (SPD:n), programkomplement (PK), halvtidsutvärdering samt uppdatering av densamma, en tematisk studie om Livsmiljön som attraktionskraft samt de två senaste årsrapporterna. Skriften Levande öar har varit till hjälp för urval av projekt, liksom den projektdatabas som finns på förvaltningsmyndighetens webbplats (se referenser).

Glesbygdsverkets egna erfarenheter av skärgårdsfrågor har också varit en viktig del. Glesbygdsverket var ansvarigt för framtagandet av programmet för Mål 5b Skärgård och Mål 5b Gotland samt för övervakningskommittéerna inom dessa program. Verket skrev senare även det samlade programdokumentet för Mål 2 Öarna och samordnade arbetet med programkomplementet. Verket har också ingått i övervakningskommittén för programmet.

2.3.2 Intervjuer

I syfte att identifiera framgångsfaktorer har intervjuer och dialog med de personer som varit inblandade i programmet varit den viktigaste metoden. Inledningsvis intervjuades förvaltningsmyndighet och de personer som fungerat som referensgruppssekreterare (se bilaga 1).

I ett senare skede intervjuades projektansvariga för de projekt som får tjäna som exempel.

2.3.3 Exempel

Totalt har över 300 projekt av olika storlek och med olika inriktning finansierats inom Mål 2 Öarna. Glesbygdverket har valt att särskilt lyfta fram några av dessa. Projekten har valts utifrån vissa strategiska skäl. De ska ha ett sådant innehåll att de ger möjlighet till lärande, möjlighet att ges stöd inom Landsbygdsprogrammet, innehålla exempel på samverkan och ta tillvara de särskilda resurser som finns bland skärgårdsöarna. Andra viktiga kriterier är att projekten ska vara hållbara och varaktiga över tid samt spridda över en geografisk yta samt ge exempel på olika viktiga sakområden.

Glesbygdverkets erfarenheter, genomgång av studier och material, samtals med förvaltningsmyndighet och referensgruppssekreterare m.fl. ledde fram till de urvalskriterier som presenteras närmare i kapitel 5.

2.3.4 Statistik och analys

Glesbygdverket har följt utvecklingen i skärgårdarna under många år. En grundlig beskrivning av nuläget och utvecklingen gjordes senast 2003 i rapporten Sveriges kust och skärgårdar¹. Delar av den statistik som då presenterades har nu uppdaterats, främst vad gäller områdena befolkning, sysselsättning, utbildning och service.

Dessutom har Skärgårdarnas Riksförbund varit behjälpliga med sin kunskap och överblick av utvecklingen. Förbundets arbete med projektet Skärgård för framtid och de tio vitböcker som tagits fram i samband med det har bidragit till de beskrivningar av skärgården som görs i kapitel 4.

2.3.5 Utvecklingen i hela Sverige

Uppdraget till denna uppföljning gäller programområdet för Mål 2 Öarna. Glesbygdverket har dock utökat rapporten till att, åtminstone i vissa delar, omfatta hela Sveriges skärgårdar. Bakgrunden till det är verkets uppdrag att arbeta med skärgårdsfrågor generellt. Statistik över utvecklingen omfattar därför ett större område än det aktuella programområdet.

Under strukturfondsperioden 1994-2000 hölls skärgården samman i ett gemensamt program, Mål 5b Skärgård. Gotland hade ett eget program; Mål 5b Gotland. Under perioden 2000-2006 har Mål 2 Öarna omfattat södra och mellersta Sveriges skärgårdar och Gotland. Skärgården längs Norrlandskusten har ingått i Mål 1. Det kan finnas anledning att i detta sammanhang titta bakåt och samla ihop alla de erfarenheter som finns från de två senaste perioderna, samt också jämföra och lyfta fram exempel och erfarenheter från norr.

¹ Glesbygdverket (2003). *Sveriges kust och skärgårdar – en faktasamling om boende, arbete, service och kommunikationer*.

2.3.6 Framtidsfrågor

I den nya programperioden 2007-2013 ska skärgården integreras i övriga program, främst landsbygdsprogrammet. Det finns både förhoppningar och farhågor omkring denna nya situation, vilket beskrivs i kapitel 6.

Det är viktigt att den kunskap om skärgårdsutveckling som upparbetats inom Mål 2 Öarna tas tillvara och används i den nya programperioden. I det avslutande avsnittet, kapitel 7, förs ett resonemang om framgångsfaktorer och hur dessa ska spridas.

2.3.7 Samråd

För att få en överblick av programmet genomfördes ett samrådsmöte med förvaltningsmyndigheten i Jönköping i januari 2007. Ytterligare ett samrådsmöte hölls hos Glesbygdsverket i Östersund i maj då urvalskriterier utformades och projekturval genomfördes. Huvudsekreterare Anneli Wirtén och informationsansvarig Malin Lingefelt har sedan följt arbetet med rapporten och bidragit med kunskap och synpunkter.

2.3.8 Projektgrupp

Projektledare på Glesbygdsverket har varit utredare Annika Lidgren. I projektgruppen har också enhetschef Inger Normark och utredare Peter Malmsten ingått. Ansvarig för statistik har varit handläggare Ingrid Wänseth.

3 Mål 2 Öarna – små projekt med konkreta resultat

Många förhållandevis små projekt. Investeringar i konkret infrastruktur. Nätverk och samarbete mellan många olika personer och aktörer. Det är Mål 2 Öarna i ett nötskal. Totalt har programmet haft tillgång till 269, 8 miljoner kronor i EU-medel. Vid utgången av 2006 hade det beviljats 340 projekt. Vissa av dem löper vidare även under 2007. Flest projekt har bedrivits på Gotland, som särskilt dominerade inledningsvis.

Projektens innehåll har spänt över ett brett fält med allt ifrån renovering av bryggor och upprustning av bygdegårdar till byggnation av den stora kongresshallen i Visby. Kommunikationslösningar av olika slag och samordnad service är andra exempel på områden. Dessutom har det bedrivits ett ganska stort antal turistprojekt med exempelvis förbättringar av vandringsleder, rastplatser och uppbyggnad av turistattraktioner. Däremot har det pågått ganska få projekt inom IT- och utbildningsområdet. Det minsta projektet har fått EU-medel på 14 000 kronor, det största ett bidrag på 30 miljoner. Mål 2 Öarna har alltså hanterat både små och stora projekt.

Kännetecknande för flertalet projekt är samarbete och samverkan. Starka nätverk har skapats på många håll.

3.1 Mål = levande öar

Det långsiktiga målet för Mål 2 Öarna har varit att uppnå en positiv utveckling i såväl ekonomiskt, socialt som ekologiskt hänseende både för kvinnor och män. Målet har också varit att förstärka bilden av Mål 2 Öarna-området som en attraktiv region att leva och verka i året om.

Programmet har haft en vision om en attraktiv region där man tillvaratar regionens unika tillgångar och människors engagemang. Förnyelse av näringslivet, höjd kompetensnivå och väl fungerande samarbete har setts som viktiga delar. Förhoppningen var att dessa förändringar skulle bidra till en hejdad befolkningsminskning och en långsiktigt hållbar utveckling.

I arbetet har de unika natur- och kulturmiljöerna lyfts fram som en tillgång för att skapa en god livsmiljö inom hela regionen. Helhetssyn med insatser för tillgång till arbete, utbildning, basservice, utveckling av företagande, infrastruktur och attraktiv livsmiljö har setts som förutsättningar för en positiv utveckling.

De kvantitativa målen har varit 1 400 arbetstillfällen, varav 700 nya och 700 bevarade (fördelade med 50 procent vardera för kvinnor och män). Dessutom var målet att starta 100 nya företag under perioden.

Figur 1. Mål 2 Öarnas geografiska område

FAKTA OM MÅL 2 ÖARNA:

Mål 2 Öarna har varit ett av EU:s strukturfondsprogram under perioden 2000-2006. Programmet avslutas under 2007.

Området består av ca. 400 öar i 15 län och 57 kommuner med en sammanlagd befolkning på ca. 90 000 invånare år 2002. Geografiskt omfattar programmet Gotland samt bebodda öar utan fast landsförbindelse från Gävlebukten runt Sydsverige till Bohusläns gräns mot Norge. Dessutom ingår de bebodda öarna i Vätern, Vättern, Hjälmaren och Mälaren. Programmet har alltså **inte** omfattat Norrlandskusten, som i stället ingått i Mål 1.

Det övergripande målet har varit att uppnå en positiv utveckling i ekonomisk, socialt och ekologiskt hänseende, både för kvinnor och män på de svenska öarna.

Programmet innehöll först nio åtgärder, som efter halvtidsutvärderingen slogs samman till fem olika åtgärder: Livsmiljö, Näringsliv/infrastruktur (Europeiska utvecklingsfonden), Utveckling av mänskliga resurser (Europeiska socialfonden) samt tekniskt stöd för respektive fond.

3.2 Resultat

Totalt har Mål 2 Öarna haft tillgång till 269, 8 miljoner kronor i EU-medel, 427 miljoner kronor i nationella offentliga medel och 195 miljoner kronor i privat finansiering. Vid utgången av 2006 hade stöd beviljats till 340 projekt. Av dessa gick 34 procent till skärgårdsområdena och 66 procent till gotländska projekt, vilket i stort motsvarar den befolkningsmässiga fördelningen i programområdet.

Programmet hade inledningsvis en total stödnivå på 40 procent EU-finansiering som sedan varierade mellan 35 och 50 procent för de olika åtgärderna. Inom vissa åtgärder var efterfrågan initialt mycket stor och stödnivån sänktes därför från 40 till 30 procent i besluten, men höjdes åter till den tidigare nivån under programmets slutskede. Stödnivån har också varierat beroende på om stödmottagaren var offentlig eller privat.

Det är bebodda öar utan fast landsförbindelse som kommit ifråga för stöd (se faktaruta och karta ovan) inom Mål 2 Öarna. Dock har det funnits en s.k. regel 12 som innebär att 5 procent av programmets medel kan användas för insatser utanför målområdet, vanligtvis på fastlandet eller på obebodda öar. En förutsättning för detta är att projektet minst till hälften gynnar öbor. Bedömningar av regel 12-projekt har gjorts av en fristående aktör, i detta fall Nutek. Totalt fanns 14 miljoner kronor tillgängliga. Beslut har fattats om ca. 12 miljoner. Denna regel härstammar från det tidigare programmet Mål 5b Skärgård, där man upptäckte att det finns ett stort behov av att även kunna stödja investeringar i stödjepunkter på fastlandet.

3.2.1 Resultat utifrån indikatorer

Vid utgången av 2006 hade 215 (75 procent) projekt slutredovisats.

Målen utifrån SPD:n (det samlade programdokumentet) har uppnåtts med råge:

- Nya arbetstillfällen: mål 700, resultat drygt 1 000.
- Bevarade arbetstillfällen: mål 700, resultat knappt 800.
- Nya företag: mål 100, resultat 600.

För en utförlig redovisning av resultat och indikatorer, se årsrapporten från 2006². Vad gäller resultaten utifrån projektansökningar så har även dessa i stort nått upp till målen. De flesta projekt som avslutats har lyckats med vad man föresatt sig. Vissa projekt har dock inte alltid nått upp till det förväntade utfallet av indikatorer. Det kan exempelvis handla om att antalet skapade eller bevarade arbetstillfällen är färre än vad som angetts i projektansökan.

Enligt förvaltningsmyndighetens bedömning kan man tänka sig flera orsaker till detta. I besluten för många av de projektansökningar som beviljades tidigt i programperioden fanns brister avseende de förväntade effekterna/utfall av indikatorerna då dessa inte enbart omfattar projekttiden utan även resultat som kommer att inträffa längre fram i tiden. Särskilt gäller detta socialfondsprojekten där t.ex. framtagandet av en ny utbildning inte resulterar i nya arbetstillfällen förrän många år efter projektets avslut. Samma sak gäller även vissa infrastrukturprojekt.

Dessa förhållanden har uppmärksammats och handläggningen av ärenden har successivt ändrats för att undvika felaktigheter i beslut och rapportering. Problemen har därför blivit mindre ju längre programtiden gått.

3.2.2 Övriga effekter och resultat

Utfallet av indikatorer utgör endast en del av bilden av framgången i projekten. Den bör kompletteras med information om övriga effekter och resultat. I en uppdatering av halvtidsutvärderingen³ har förvaltningsmyndigheten genomfört en enkätundersökning av avslutade projekt. Den visar att programmet verkar bidra till bestående effekter. Ett år efter projektavslut fanns 76 procent av de nystartade företagen fortfarande kvar. 74 procent av samverkansprojekten var fortfarande aktiva. Man kan förmoda att en del av företagen och samverkansprojekten kommit till stånd även utan strukturfondsmedel, men svaren i enkäten visar att stödet från strukturfonderna i många fall haft stor betydelse för projektets genomförande. I vissa fall har det haft en helt avgörande betydelse.

Om programmet verkligen uppnått målet att bidra till en hejdad befolkningsminskning är svårare att mäta. Flera av de personer som intervjuats i samband med Glesbygdsverkets uppföljning menar att så är fallet. Genom förbättrad infrastruktur och kommunikationer har möjligheterna för folk att bo kvar och chanserna till inflyttning ökat.

Glesbygdsverkets statistik över folkbokförd befolkning visar en relativt stabil befolkningsutveckling totalt sett. Mellan 2002 och 2006 har öbefolkningen i Sverige ökat med 0,3 procent. Studerar man statistiken närmare, så är det dock i huvudsak den tätortsnära skärgården i regionerna *Stockholm-Uppsala-Södermanland* och *Västkusten* som står för ökningen. En utförligare beskrivning av befolkningsutvecklingen görs i kapitel 4.

Värt att poängtera i sammanhanget är också den ökande fritidsbefolkningen. Landsbygdskommittén konstaterar i sitt slutbetänkande från 2006⁴ att våra livsmönster är på väg att förändras. I dag väljer allt fler att bo sitt fritidshus under längre perioder. Detta gäller i allra högsta grad skärgårdsområden. Många som har ett fritidshus i skärgården bor där i princip permanent periodvis under året, men är ändå inte folkbokförda där. De syns därmed inte i statistiken, men kan ändå tillföra området en hel del. Samtidigt kan de medföra ökade kostnader för kommunen.

² Länsstyrelsen i Jönköping (2007). *Årsrapport 2006 Mål 2 Öarna*.

³ Länsstyrelsen i Jönköpings län (2005). Uppdatering av halvtidsutvärderingen för Mål 2 Öarna.

⁴ SOU 2006:1. *Se landsbygden! Myter, sanningar och framtidsstrategier*.

Gotlands förutsättningar och problem skiljer sig på många sätt från de övriga områdena och projekten blir därmed också till viss del annorlunda. Men även på Gotland har det bedrivits både små och stora projekt, varav två redovisas i kapitel 5.

Totalt har Gotland tagit del av 180 miljoner i EU-stöd inom Mål 2 Öarna. Till detta kommer den svenska medfinansieringen. En stark och gemensam prioritering från de aktörer som finns på ön var att satsa på den stora kongresshallen, vilket bidragit till fler företag på ön. Programmet har även betytt mycket för utvecklingen av högskolan.

Den sammantagna bedömningen från förvaltningsmyndigheten är att strukturfondernas medverkan haft en mycket påtaglig effekt i de områden/de öar där man valt att söka medel från Mål 2 Öarna. Öar utgör vanligtvis mycket små, perifera delar av kommuner och utelämnas ofta i kommunernas planering.

”I sammanhanget kan man inte bortse från det faktum att själva förekomsten av ett strukturfondsprogram vars medel är predestinerade för öar, i sig attraherar offentliga satsningar som annars inte skulle göras”, skriver förvaltningsmyndigheten i årsrapport 2006.

Denna slutsats stöds även av halvtidsutvärderingen⁵ där man konstaterar att programmet bidragit med ett reellt mervärde till områdets utveckling. De personer som intervjuats har varit entydiga med att många av de satsningar som gjorts på öar inte skulle ha genomförts utan bidraget från Mål 2 Öarna.

Även de intervjuer som Glesbygdverket genomfört tyder på samma sak. Ett eget program för öarna har gjort att utvecklingsfrågor fått ökad prioritet hos såväl öborna själva som hos offentliga aktörer. Det har varit betydligt svårare att få gehör för skärgårdssatsningar för de områden som varit en del av Mål 1 eftersom dessa projekt i många fall betraktats som för små.

3.2.3 Horisontella indikatorer

Såväl förvaltningsmyndighet som beredningssekretariat menar att det varit förhållandevis svårt att integrera de horisontella målen hållbar utveckling och jämställdhet i projekten. I halvtidsutvärderingen påpekades att dessa områden måste förbättras, vilket ledde till flera insatser. Bland annat genomfördes tillsammans med Nutek utbildningar för handläggare. Hårdare krav ställdes också på projekten för att bättre integrera de horisontella målen.

”Vi har tagit små kliv framåt och fått fler projektledare att tänka till i dessa frågor. Men det är en lång process som tar tid. Genom att förklara och diskutera har vi ändå bidragit till att föra frågorna framåt”, menar huvudsekreterare Anneli Wirtén.

Intervjuerna med referensgruppssekreterare och projektledare vittnar om liknande erfarenheter. För att förstå vikten av de horisontella målen krävs att de som driver projekten också ser nyttan med dem. För det krävs både utbildning och tid, och små förbättringar har kunnat märkas successivt under programmets gång.

⁵ IM-Gruppen på uppdrag av Nutek (2004). *Infrastruktur för framtida örike. Halvtidsutvärdering av Mål 2 Öarna 2000-2006.*

4 Utvecklingen i landets skärgårdar

I uppdraget ingår att göra en bred genomgång av skärgårdarnas utveckling under perioden. Glesbygdverket har tolkat det så att detta ska omfatta hela Sveriges skärgårdar och inte bara Mål 2 Öarnas geografiska område. Det ingår i verkets grunduppdrag att arbeta för skärgårdarna och utvecklingen har redovisats i flera olika rapporter och skrifter⁶. I detta avsnitt presenteras uppdaterad statistik över befolkning, sysselsättning, utbildning och service. Gotland räknas i Glesbygdverkets ordinarie arbete inte till skärgård, men har ingått i Mål 2 Öarna. Utvecklingen på Gotland redovisas därför översiktligt under en separat rubrik.

4.1 Vad är skärgård?

Det finns många olika definitioner av begreppet skärgård. En central fråga i sammanhanget är till exempel hur långt in på fastlandet som skärgården sträcker sig. Glesbygdverkets officiella definition lyder:

”Med skärgård avses öar längs kusterna liksom angränsande fastlandsområden och öar i våra större insjöar där förhållandena i övrigt kan jämföras med skärgården”.

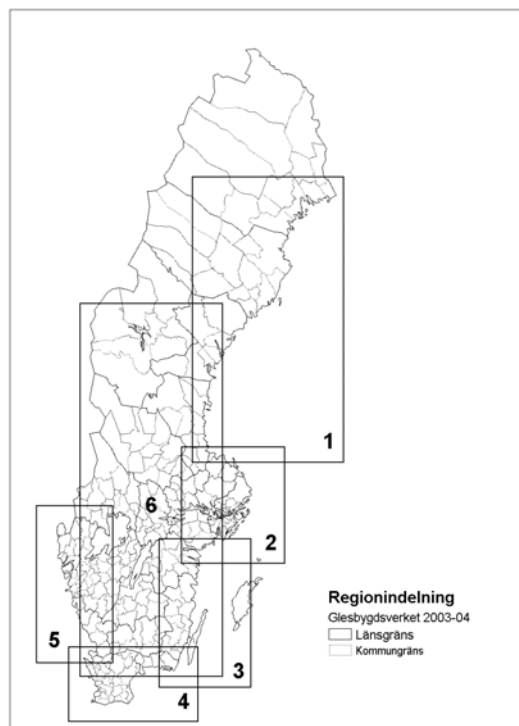
Statistiken i denna rapport begränsas dock av praktiska skäl till öar utan fast landförbindelse.

Sex regioner

För att beskriva de likheter och olikheter som råder i skärgårdarna har Glesbygdverket delat in dem i sex regioner:

1. Norrlandskusten (Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands och Gävleborgs län)
2. Stockholms, Uppsala och Södermanlands läns skärgårdar
3. Östergötland och Kalmar läns skärgårdar
4. Sydkustens skärgårdar (Blekinge och Skåne län)
5. Västkustens skärgårdar (Västra Götaland och Hallands län)
6. Öar i landets insjöar (de befolkningsmässigt största öarna utan fast landförbindelse finns i Vänern, Vättern, Hjälmaren, Mälaren, Storsjön och Ivösjön)

Figur 2. Glesbygdverkets regionindelning

⁶ Se exempelvis rapporten *Sveriges kust och skärgårdar (2003)* och *fick-fakta om Sveriges kust och skärgårdar (2005)*.

4.2 Befolkning

År 2006 var 31 985 personer folkbokförda på öar utan fast landförbindelse. 87 procent av dessa bodde på öar i regionerna *Västkusten* och *Stockholm-Uppsala-Södermanland*.

Totalt har öbefolkningen under de senaste åren legat på en stabil nivå. Mellan åren 2002 och 2006 ökade befolkningen med 0,3 procent.

Tabell 1. Befolkning på öar utan fast landförbindelse och förändring 2002-2006

Region	2 002	2 004	2006	2 006		Förändring	
	totalt	totalt	totalt	Män	Kvinnor	Antal	%
Norrlandskusten	593	571	553	314	239	-40	-6,7
Stockholm-Uppsala-Södermanland	8 189	8 361	8 339	4 483	3 856	150	1,8
Östergötland-Kalmar	571	539	532	288	244	-39	-6,8
Blekinge-Skåne	1 020	1 013	987	507	480	-33	-3,2
Västkusten	19 310	19 416	19 432	9 794	9 638	122	0,6
Insjööarna	2 202	2 184	2 142	1 098	1 044	-60	-2,7
Totalt	31 885	32 084	31 985	16 484	15 501	100	0,3

Med befolkning avses folkbokförd befolkning.

Källa: SCB. Glesbygdsvverkets bearbetning.

Skillnader mellan de olika regionerna framgår av tabell 1. Det är i den storstadnära skärgården i *Stockholm-Uppsala-Södermanland* och *Västkusten* som befolkningen ökar. I övriga områden minskar befolkningen, särskilt gäller det *Norrlandskusten* och *Östergötland-Kalmar*.

Tittar man på befolkningens könsfördelning så är det ett kvinnunderskott i samtliga områden. Mest framträdande är det på *Norrlandskusten*, men även i *Stockholm-Uppsala-Södermanland*.

Befolkningsutvecklingen styrs av två faktorer:

- Flyttnettot = skillnaden mellan hur många som flyttat *till* och som flyttat *från* ett område.
- Födelsenettot = skillnaden mellan antal födda och döda.

I tabell 2 nedan redovisas flyttnettot för de olika skärgårdsregionerna. Som synes är det generellt små tal som det rör sig om, men med relativt stora skillnader mellan åren. Värt att poängtera är att alla skärgårdsområden har både tillflytt och frånflytt.

Det finns alltså en rörlighet hos befolkningen, även om den inte är lika stor som i tätortsområden.

Tabell 2. Nettoflyttning per region 2003-2006 på öar utan fast landsförbindelse

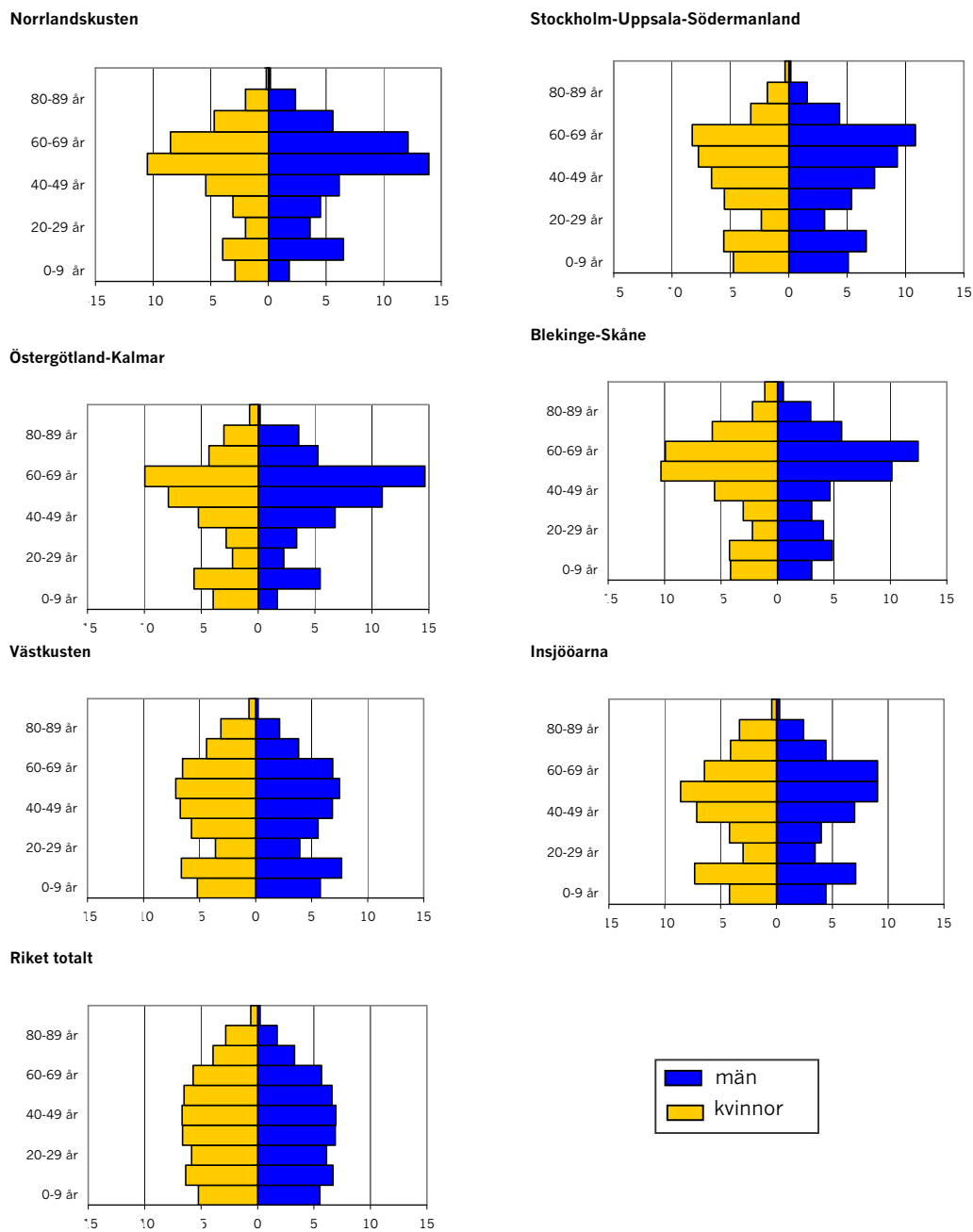
Region	2003	2004	2005	2006
Norrlandskusten	-9	13	15	0
Stockholm-Uppsala-Södermanland	137	-23	-44	12
Östergötland-Kalmar	26	-19	31	-19
Blekinge-Skåne	3	11	-2	-31
Västkusten	64	3	38	-19
Insjööarna	37	-30	27	-16
Totalt	258	-45	65	-73

Källa: SCB. Glesbygdsvverkets bearbetning.

Figur 3 illustrerar befolkningsstrukturen vad gäller ålder och kön och som synes är förhållandena i de olika skärgårdsregionerna ganska olika. En bred bas i pyramiden visar på en god tillväxt av barn, såväl födda som inflyttade. Exempel på den typen är regionerna *Västkusten*, *Stockholm-Uppsala-Södermanland* och *Insjöarna*. En axelbred pyramid visar på en stor andel äldre befolkning. Exempel på sådana regioner är *Norrlandskusten*, *Östergötland-Kalmar* och *Blekinge-Skåne*.

Befolkningsstrukturen har inte förändrats särskilt mycket i någon av regionerna sedan 2002⁷.

Figur 3. Befolkningsstrukturen på öar utan fast landförbindelse år 2006 per region. Procent.

⁷ Se Glesbygdverket (2003). *Sveriges kust och skärgårdar*, sid 45.

4.3 Sysselsättning

Tabell 3 nedan visar sysselsättningen i de olika skärgårdsregionerna. Statistiken omfattar nattbefolkning (befolkning med bostad i regionen) i åldersgruppen 20-64 år. *Andelen* sysselsatta är störst i regionen *Östergötland-Kalmar*, följt av *Västkusten*. Totalt har andelen sysselsatta ökat under perioden 2000-2005⁸. Det gäller alla regioner utom *Insjööarna*. Störst är ökningen längs *Norrlandskusten* och i *Östergötland-Kalmar*.

Tabell 3. Sysselsättning 2000-2005 bland 20-64 åringar på öar utan fast landförbindelse. Nattbefolkning.

Region	Andel sysselsatta, %					Antal sysselsatta					Förändring 2000-2005	
	2000	2003	2005		2000	2003	2005		Totalt	Antal	%	
	Totalt	Totalt	Män	Kvinnor			Män	Kvinnor				
Norrlandskusten	60,5	64,2	76,6	72,7	74,9	211	221	147	109	256	45	21,3
Sthlm-Uppsala-Södermanl	77,3	74,0	78,5	77,1	77,9	3 696	3 836	2 084	1 746	3 830	134	3,6
Östergötland-Kalmar	69,6	67,3	88,8	76,6	83,7	213	212	159	98	257	44	20,7
Blekinge-Skåne	70,8	72,3	80,5	74,6	77,7	397	417	243	203	446	49	12,3
Västkusten	81,2	81,2	84,2	79,8	82,0	8 524	8 720	4 628	4 212	8 840	316	3,7
Insjööarna	76,7	78,1	78,8	77,2	78,0	947	993	504	440	944	-3	-0,3
Totalt samtliga öar	78,9	78,1	82,1	78,6	80,4	13 988	14 399	7 765	6 808	14 573	585	4,2
Jmf riket	75,2	75,1	77,5	73,7	75,6	3 922 231	3 966 607	2 091 937	1 931 868	4 023 805	101 574	2,6

Källa: SCB. Glesbygdsvverkets bearbetning.

Studeras i stället *antalet* sysselsatta så är siffrorna självfallet högst där det finns mest folk, på *Västkusten* och i *Stockholm-Uppsala-Södermanland*. Det är också där ökningen av antalet sysselsatta är störst.

Andelen sysselsatta är högre i skärgårdsregionerna än i riket, vilket stämmer med den bild som framkommit under Glesbygdsvverkets intervjuer. Det finns jobb på många håll i skärgården, dock inte överallt, och inte alltid inom de områden som skärgårdsborna främst är kunniga i. Personal behövs inom service, turism, hantverk och byggbranschen.

Generellt kännetecknas skärgårdens arbetsmarknad av en hög andel kombinationssysselsättningar, många små- och mikroföretag, säsongsarbeten och verksamheter inom ideell sektor. På storstadnära öar finns också en hög andel arbetspendlare. För samtliga regioner gäller att det är färre kvinnor än män sysselsatta.

Ju längre från städerna, desto mer beroende är skärgårdsbefolkningen av traditionella näringar. År 2003 gjorde Glesbygdsvverket en genomgång av näringsgrenar längs skärgårdens olika kuststräckor. Totalt arbetade 2,8 procent av den yrkesverksamma befolkningen med jordbruk, skogsbruk och fiske. Siffran för riket var då 1,9 procent.

4.3.1 Fisket

Fisket har alltid haft en central ställning i skärgårdsbornas ekonomi. Utöver direkta inkomstmöjligheter har fisket även stor betydelse för kulturlandskapet, livsmiljön och besöksnäringen. Vem vill ha en skärgård utan aktivt fiske?

Yrkesfisket har genomgått en stor förändring. 1948 fanns det ca. 12 000 yrkesfiskare, 2006 fanns inte ens 2 000 kvar. Bara mellan 2002 och 2006 har antalet yrkesfiskare minskat med 364 personer.

Ett stort problem är den skeva åldersstrukturen med mestadels äldre yrkesutövare. Tillskottet på yngre fiskare är i praktiken obefintligt.

⁸ SCB har fr.o.m. 2004 gjort några förändringar i bearbetningarna avseende sysselsättningsdata. En ny källa används för att identifiera företagare och en mindre justering av metoden för att klassificera anställda har gjorts. En viss del av den relativa ökningen kan bero på detta.

Tabellen nedan är inte uppdelad i Glesbygdsvverkets skärgårdsregioner utan följer Fiskeriverkets indelning i län. Värt att poängtera är att det inom länen finns stora skillnader i antal yrkesfiskare och deras förutsättningar att bedriva verksamhet.

Tabell 4. Antal licensierade yrkesfiskare

Län	2002	2006	Förändring
Stockholm	51	36	-15
Uppsala	36	32	-4
Södermanland	44	38	-6
Östergötland	36	25	-11
Jönköping	8	6	-2
Kronoberg	6	4	-2
Kalmar	173	136	-37
Gotland	68	51	-17
Blekinge	220	159	-61
Skåne	236	208	-28
Halland	187	162	-25
V. Götaland	916	776	-140
Värmland	24	18	-6
Örebro	18	17	-1
Västmanland	26	24	-2
Dalarna	0	1	1
Gävleborg	57	49	-8
Västernorrland	31	31	0
Jämtland	1	1	0
Västerbotten	25	24	-1
Norrbottn	68	69	1
Totalt	2 231	1 867	-364

Källa: Fiskeriverket

4.3.2 Jordbruk

Jordbruket på öar fyller en viktig funktion, inte bara för näringens egen skull utan också för att bevara kulturlandskapet i skärgården. På nationell nivå har det tidigare inte funnits någon samlad bild kring utvecklingen av jordbruket på öarna. Med ett anslag från Jordbruksverket gjorde Skärgårdarnas Riksförbund därför 2005 en inventering⁹ av aktiva brukare på öar utan fast landförbindelse.

Sammanställningen visar att det finns 239 aktiva brukare fördelade på ca. 118 öar. Det motsvarar ca. 20 procent av landets bebodda öar. På 80 procent av öarna finns alltså inget jordbruk. Detta innebär stora problem med outnyttjade och igenväxta områden. Mest påtagligt är detta i Stockholms skärgård. I området från Södermanland ner till och med Kalmar län är situationen ljusare. Även en stor andel av de bebodda öarna i insjöarna, utom i Vänern, är aktivt brukade. Ven i Öresund intar en särställning med fina förutsättningar för växtodling.

4.3.3 Turism

Turismen har haft en stark utveckling i skärgårdarna och betyder allt mer för befolkningens sysselsättning. Under Glesbygdsvverkets intervjuer har det dock förts fram farhågor inför de många nya regler och restriktioner som kan hämma en utveckling på skärgårdsbornas villkor. Att kombinera olika typer av företagande har blivit svårare. Varje näringsgren ställer allt högre krav på sina utövare, vilket gör det svårt kombinera exempelvis båtskjutsar med restaurangverksamhet och hotell. Få orkar med alla de regler och kontroller som finns för varje enskild verksamhet. Lösningen kan i stället vara att samarbeta med varandra.

⁹ Skärgårdarnas Riksförbund (2007). *Skärgårdsbönder – en vitbok*.

En positiv utveckling för skärgårdsföretagarna är att turisterna har blivit bekvämare, men också mer välbeställda. En allmän uppfattning verkar vara att dagens turisterna gärna vill ha allt serverat, men att de också kan betala för sig på ett annat sätt än tidigare.

4.3.4 IT

IT-tekniken ansågs länge som en ”räddning” för skärgårdarna. Det verkar dock ännu vara en sanning med modifikation. Det finns exempel på människor som tagit med sitt företag till skärgården eller fått möjlighet att arbeta mer hemifrån ön. Det finns också exempel på offentliga satsningar, såsom Polisens anmälningssentral på Arholma, Sandhamn och Möja i Stockholms skärgård som lett till flertalet arbetstillfällen.

Däremot verkar IT-tekniken ännu inte ha påverkat nyföretagandet i någon större utsträckning. Det kan finnas flera förklaringar till det, varav en är grundläggande, nämligen att entreprenörskap inte per automatik följer med IT-tekniken. Det handlar förmodligen också om en generations- och utbildningsfråga för att hantera tekniken.

För befintliga företag har utvecklingen i de flesta fall varit positiv. Genom den nya tekniken har de kunnat mäta sig med andra företag inom områden där de annars skulle ha haft svårt att konkurrera.

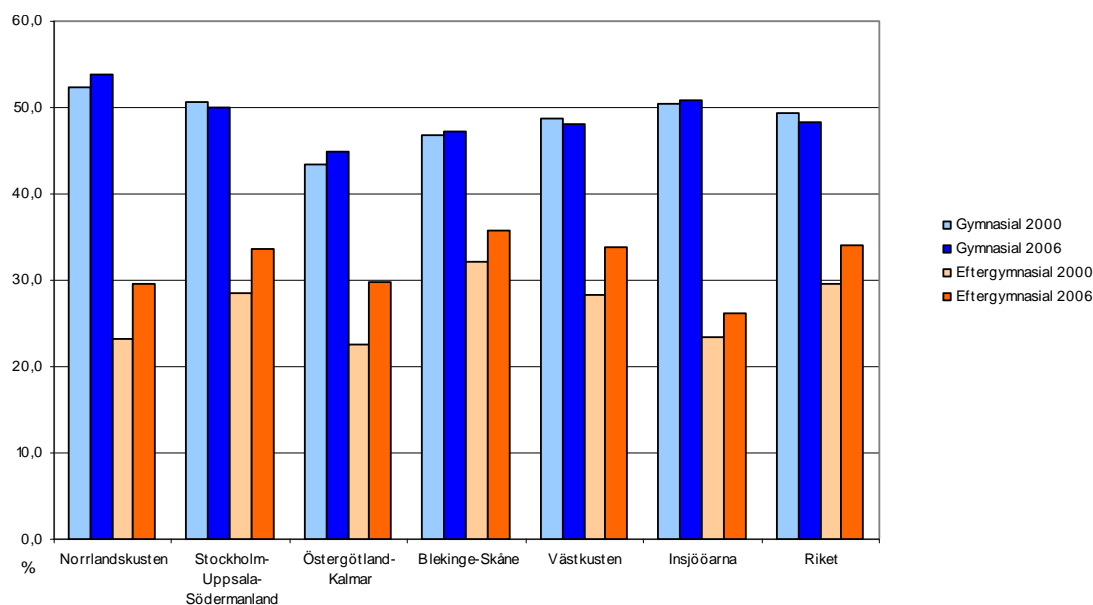
Ett problem är dock att utbyggnaden av bredband inte alltid räcker till för skärgårdarnas del. På många håll når inte tekniken ut till öarna och på andra håll är kapaciteten mycket sämre än på fastlandet. Detta är en viktig framtidsfråga för skärgårdarnas utveckling.

Regeringen har utsett en ensamutredare som under hösten 2007 och vintern 2008 ska utreda hur bredbandutbyggnaden fungerar i Sverige. Utredningen ska vara klar i april 2008 för att eventuella ytterligare åtgärder skall hinna tas in i höstbudgeten samma år. Ungefär samtidigt kommer Skärgårdarnas Riksförbund att göra en inventering av tillgången till bredband i Sveriges skärgårdsområden.

4.4 Utbildning

Utbildningsnivåerna varierar mellan de olika regionerna. Regionerna *Blekinge-Skåne*, *Stockholm-Uppsala-Södermanland* och *Västkusten* har de högsta andelarna med eftergymnasial utbildning. *Blekinge-Skåne* har till och med högre andel än riket. Skärgårdsungdomarna blir alltmer högutbildade. Mest har andelen med eftergymnasial utbildning ökat längs Norrlandskusten. I sammanhanget bör dock nämnas att regionerna *Blekinge-Skåne*, *Norrlandskusten* och *Östergötland-Kalmar* har en relativt liten öbefolkning.

Figur 3. Högsta utbildningsnivå 2000 och 2006 i befolkningen 20-64 år på öar utan fast landförbindelse

Källa: SCB. Glesbvdgsverkets bearbetning.

4.5 Service

Det finns stora variationer mellan olika skärgårdsområden både vad gäller utbud och behov av service. I den mer tätortsnära skärgården, framför allt i Göteborgs och Stockholms skärgårdar, är befolkningsunderlaget oftast tillräckligt för att upprätthålla service. Närheten till fastlandet gör också att behoven av service kan tillgodoses där. I de delar av skärgården där öarna helt saknar dagliga kommunikationsmöjligheter, där turtätheten är låg eller restiderna långa finns ofta stora brister i grundservicen.

4.5.1 Skolor

Skärgårdsskolorna har stor betydelse för både boendemiljö och utveckling. Skolan har ofta karaktären av lokalt resurscentrum och är en samlingsplats i byn som utnyttjas för en rad ändamål.

I andel av befolkning så hade 74,8 procent tillgång till skola med årskurserna 1-6 på den egna ön år 2006. Störst är andelen på *Västkusten* samt i *Blekinge-Skåne*. I *Östergötland-Kalmar* saknas helt skolor på öarna.

Tabell 5. Antal och andel befolkning år 2006 på öar utan fast landförbindelse som har skola med årskurserna 1-6

Skärgårdsregion	Befolkning i regionen	Antal öar	Med skola	
			Befolkning	Andel av bef, %
Norrlandskusten	553	1	79	14,3
Stockholm-Uppsala Södermanland	8 339	12	4 978	59,7
Östergötland-Kalmar	532	0	0	0,0
Blekinge-Skåne	987	2	804	81,5
Västkusten	19 432	16	17 307	89,1
Insjööarna	2 142	1	749	35,0
Totalt	31 985	32	23 917	74,8

Med befolkning avses folkbokförd befolkning.

Källa: Skolverket. Glesbygdsvetkets bearbetning.

Skolornas framtid är något av en nyckelfråga. Utan skolor är det betydligt svårare att behålla och locka familjer med barn att bosätta sig på öarna.

Det finns många olika sätt att resonera kring de små skolorna. Ett sätt att stimulera och stärka de små skolor som man vill ha kvar kan vara att skapa nätverk mellan dem. Ett utbyte mellan både lärare och elever på olika skolor kan bidra till såväl bättre ekonomi som bättre kvalitet. Den nya tekniken är en annan möjlighet. Fjärrundervisning är en metod som skulle kunna prövas i större utsträckning¹⁰.

4.5.2 Butiker

82,9 procent av öbefolkningen har tillgång till butik på sin egen ö. Skillnaden mellan olika skärgårdsregioner är stor. Det beror till stor del på de olika områdenas skilda befolkningsstrukturer där det främst är den mer spridda befolkningen i *Östergötland-Kalmar* och längs *Norrlandskusten* som inte har tillgång till butik på den egna ön.

Tabell 7. Antal och andel befolkning som har butik på sin ö år 2006

Skärgårdsregion	Befolkning i regionen	Med butik		
		Antal öar	Befolkning	Andel av bef, %
Norrlandskusten	553	2	123	22,2
Stockholm-Uppsala Södermanland	8 339	19	5 910	70,9
Östergötland-Kalmar	532	0	0	0,0
Blekinge-Skåne	987	3	838	84,9
Västkusten	19 432	21	18 159	93,4
Insjööarna	2 142	2	1 473	68,8
Totalt	31 985	47	26 503	82,9

Med befolkning avses folkbokförd befolkning.

Källa: Konsumentverket. Glesbygdsvverkets bearbetning.

Mellan de två senaste mättillfällena 2005 och 2006 har det tillkommit en butik. Det gäller butiken på Hanö i Blekinge skärgård som öppnats igen delvis med stöd från Mål 2 Öarna. Just det exemplet beskrivs närmare i kapitel 5. I övrigt har det inte skett några förändringar det senaste året.

Av de intervjuer som Glesbygdsvverket gjort framkommer dock en oro för framtiden. Sviktande kundunderlag på flera håll gör det svårt att hålla igång butiker på sikt. Denna bild bekräftas av FLF, Föreningen för landsbygdshandelns främjande. Hösten 2006 genomförde de en förstudie av skärgårdshandlarnas utbildningsbehov i Stockholms skärgård. De konstaterade då att det är extremt svårt att driva butikerna året runt. I princip innebär det ideellt arbete under vintern. FLF väntar nu på besked från ESF-rådet om delfinansiering till ett utbildningsprogram.

4.5.3 Läkemedel

Glesbygdsvverket har också uppdaterat tillgången till läkemedelsförsörjning i skärgårdsområdena. I tabellen nedan redovisas hur stor del av befolkningen som har apotek eller apoteksombud på sin egen ö år 2006.

¹⁰ Skärgårdarnas Riksförbund (2007). *Skärgårdsbarnens skolor – en vitbok*.

Tabell 9. Antal och andel befolkning som har apotek eller apoteksombud på sin ö år 2006

Skärgårdsregion	Befolkning i regionen	Med apotek/ombud		
		Antal öar	Befolkning	Andel av bef, %
Norrlandskusten	553	2	123	22,2
Stockholm-Uppsala Södermanland	8 339	12	3 576	42,9
Östergötland-Kalmar	532	0	0	0,0
Blekinge-Skåne	987	2	804	81,5
Västkusten	19 432	18	16 721	86,0
Insjööarna	2 142	1	749	35,0
Totalt	31 985	35	21 973	68,7

Med befolkning avses folkbokförd befolkning.

Källa: Apoteket AB. Glesbygdsvverkets bearbetning.

Totalt sett har 68,7 procent av den folkbokförda befolkningen tillgång till apotek eller apoteksombud på den egna ön. Värt att poängtera är att det endast är Öckerö och Marstrandsön som har regelrätta apotek. Övriga öar har endast ombud.

Denna service saknas helt i *Östergötland-Kalmar*. På öar längs *Norrlandskusten*, på *Insjööarna* och i delar av *Stockholm-Uppsala-Södermanland* är tillgången också låg. Några större förändringar har inte skett de senaste åren. Det har tillkommit något/några apoteksombud på vissa håll, medan något/några har lagts ner på andra håll.

4.5.4 Post- och kassaservice

Posten AB genomförde i början av 2000-talet stora förändringar, med ett till stora delar helt nytt servicenät. I landet som helhet har antalet ställen där det går att utträta vardagliga postärenden ökat i och med det nya servicenätet och på många ställen har öppettiderna förbättrats för kunderna genom att servicen numera ges på entreprenad i vanliga affärer och bensinstationer. Antalet serviceställen för kassatjänst har däremot minskat. För privatpersoner har betydelsen av denna service minskat drastiskt. De flesta gör numera sina betalningar via Internet eller post/bankgiro. För många småföretagare är tillgången till en kassafunktion som kan ta emot kontanta medel däremot fortsatt viktig.

Lantbrevbärarna erbjuder också kassaservice utöver brev- och paketservicen. Denna service kan för många innebära en mycket hög grad av servicetillgänglighet, då tjänsten lämnas vid bostaden och ingen restid behövs. För andra innebär dock denna serviceform en lägre grad av service, eftersom man måste passa en viss tid och inte själv kan styra när man vill ha tjänsten utförd. Att med båt passa en lantbrevbärartur på närmaste större ö innebär stora olägenheter. På vissa ställen har postutdelningen lösts genom att någon öbo hämtar en postväska på fastlandet och sedan delar ut posten i lådorna på ön.

I tabellen nedan redovisas andel befolkning som hade tillgång till brev/paket-service på sin ö år 2006. Totalt är andelen 55,5 procent. År 2003, då Glesbygdsvverket redovisade en utförlig faktasamling om skärgårdarna¹¹, låg nivån på 60 procent.

De regionala skillnaderna är stora, men har naturliga förklaringar. På Västkusten där befolkningen är störst är också tillgången som bäst. Längs *Norrlandskusten* och i *Östergötland-Kalmar* med liten öbefolkning finns ingen service av detta slag.

¹¹ Glesbygdsvverket (2003). *Sveriges kust och skärgårdar*.

Tabell 10. Antal och andel befolkning som har brev/paket – service på sin ö 2006

Skärgårdsregion	Befolkning i regionen	Med post/brev/paket		
		Antal öar	Befolkning	Andel av bef, %
Norrlandskusten	553	0	0	0,0
Stockholm-Uppsala Södermanland	8 339	5	1 742	20,9
Östergötland-Kalmar	532	0	0	0,0
Blekinge-Skåne	987	1	452	45,8
Västkusten	19 432	11	14 796	76,1
Insjöarna	2 142	1	749	35,0
Totalt	31 985	18	17 739	55,5

Med befolkning avses folkbokförd befolkning.

Källa: Posten AB. Glesbygdsvverkets bearbetning.

Kassaservicen har minskat ännu mer de senaste åren. År 2000 hade 57 procent av befolkningen tillgång till kassaservice på sin egen ö¹². 2006 var andelen 39 procent, vilket framgår av tabell 11. Störst är minskningen i *Insjöarna*. År 2000 hade 43 procent av befolkningen tillgång till kassaservice. Fem år senare finns ingen kassaservice kvar. Som nämnts ovan är detta kanske inte längre i första hand ett problem för privatpersoner, även om det kan finnas behov vid vissa tillfällen. Däremot är det svårare för företagare som exempelvis behöver någonstans att lämna dagskassor.

Tabell 11. Antal och andel befolkning som har serviceställe med kassaservice på sin ö 2006

Skärgårdsregion	Befolkning i regionen	Med kassaservice		
		Antal öar	Befolkning	Andel av bef, %
Norrlandskusten	553	0	0	0,0
Stockholm-Uppsala Södermanland	8 339	7	2 028	24,3
Östergötland-Kalmar	532	0	0	0,0
Blekinge-Skåne	987	1	452	45,8
Västkusten	19 432	10	9 903	51,0
Insjöarna	2 142	0	0	0,0
Totalt	31 985	18	12 383	38,7

Med befolkning avses folkbokförd befolkning.

Källa: Svensk kassaservice. Glesbygdsvverkets bearbetning.

4.6 Kommunikationer

Skärgårdstrafiken bedrivs med många olika förutsättningar. Den kan vara helt statlig, landstingskommunal, kommunal eller enskild. Alla formerna, med olika finansiering, visar att det ofta finns olika regler och tillämpningar i olika regioner.

4.6.1 Persontrafik

Basen i all skärgårdstrafik är fungerande passagerartrafik. Kollektivtrafik med passagerarbåtar finns av många olika slag. Allt ifrån att Vägverkets stora, gula bilfärjor också är passagerarfartyg till småbåtar som bara skall ta ett par skolbarn. De senaste åren har förbättringar skett på vissa håll medan problemen är fortsatt stora, eller större, på andra håll.

¹² Glesbygdsvverket (2001). *Årsbok 2001*, sid 54.

Den mest omfattande trafiken går i de kommunala trafikbolagens regi i storstadsskärgårdarna. I Stockholms skärgård är det Waxholmsbolaget som samordnar och sköter den kollektiva trafiken. Waxholmsbolaget äger 18 skärgårdsbåtar som drivs av olika trafikutövare. Dessutom har man avtal med ytterligare ca. 25 företag med en eller flera båtar, svävare eller helikoptrar. Under de senaste åren har man transporterat ca. 1,8 miljoner passagerare.

I Göteborgs södra skärgård är det Styröbolaget som kör 5 fartyg till 12 öar. Där har antalet passagerare ökat varje år och är nu ca. 1,8 miljoner. I Göteborgs norra skärgård är det Vägverkets bilfärjor som försörjer trafiken till hela Öckerö kommun med över 12 000 invånare. Dessutom driver Öckerö kommun själv en omfattande linjeservice mellan kommunens sammanbyggda huvudö och de övriga bebodda öarna.

I övriga skärgårdsområden är standarden på passagerartrafiken mycket varierande. Normalt bedrivs den antingen i direkt kommunal regi eller genom avtal mellan respektive länstrafikbolag och en entreprenör. Längs kuststräckan från Landsort till Kråkelund, i Södermanland, Östergötland och Kalmar län finns ett tiotal entreprenörer som har avtal med sina olika kommunala huvudmän.

Speciella problem finns på de mest utsatta öarna. Både sjögång och is kan ställa till med stora problem på Holmöarna (Västerbotten), Hanö (Blekinge) och Käringön (Västra Götaland). Här krävs kraftigare större fartyg trots att det inte bor många på öarna. Ibland finns det avtal som gör att isbrytande fartyg kan hjälpa till vintertid.

Turtätheten varierar också mycket. Det finns öar som har färjetrafik varje kvart, men det finns också de som bara har tre turer i veckan - om man beställer i förväg. Precis som för busstrafiken på land är ofta tidtabellerna upplagda efter skolresornas tidtabeller. Men där också pendlingen är stor till jobb på fastlandet blir det fler turer. I flera skärgårdsområden för man diskussioner om att införa just möjligheter till arbetspendling. En utförlig beskrivning av persontransporter i olika skärgårdsområden finns i en vitbok¹³ utgiven av Skärgårdarnas Riksförbund.

För öbornas tillgänglighet till arbete, utbildning, service och fritidsaktiviteter på fastlandet är det viktigt med god samordning och säkra anslutningar till buss eller annan kollektivtrafik. Här utgör Västtrafik i Bohuslän ett bra exempel. Där är kollektivtrafiken med båt och buss samplanerad; tiderna är anpassade till varandra och man reser på samma biljett. I Stockholms län sker viss samordning av tidtabellerna mellan persontrafiken på öarna och kollektivtrafiken på land. Däremot finns ingen direkt taxesamordning.

4.6.2 Godstrafik

Såväl hushåll som företag behöver frakta tungt och skrymmande gods till öarna. Det gäller allt ifrån regelbundna frakter till butiker och restauranger till tillfälliga byggprojekt. Men det kan också säsongvis bli stora volymer för vissa typer av företag såsom lantbrukare.

Flera län har infört ett frakttöd. Målsättningen med detta är att det ska utjämna fraktkostnaderna för skärgårdsföretagen och skapa mer konkurrensneutrala kostnader jämfört med företag på fastlandet. Kostnaderna och regelverken för dessa stödformer har analyserats utifrån flera olika perspektiv. Det kan gälla frågor som vad EU:s statsstödsregler tillåter, lika behandling av kommunmedborgare vare sig man är bofast eller sommarboende, undantag för frakttöd i samband med större

¹³ Skärgårdarnas Riksförbund (2007). *Transporter i skärgården – en vitbok*.

skogsavverkningar, yrkesfiskets frakter av fångster etc. De flesta lokala frakttöd idag har samlats kring att stödja näringslivet och stödets konstruktion har utformats därefter.

Även här ser verkligheten väldigt olika ut för öbor i olika skärgårdsområden. I län såsom Norrbotten och Gävleborg saknas frakttöd helt. På andra håll såsom i Södermanland, Östergötland och Kalmar utgår frakttöd med en viss procent av fraktkostnaden. Till de öar som trafikeras av Vägverkets gula färjor är frakterna oftast helt gratis.

4.7 Boende

Ett stort hot mot en levande skärgård i framtiden är en ökande bostadsbrist. Det är på väg att skapas en situation där den bofasta skärgårdsbefolkningen i vissa områden slås ut i konkurrensen om fastigheterna. Problemen finns inte bara i "överhettade" områden utan även i glesbygdens skärgård där det egentligen finns större utrymme för att bygga nytt.

Problemen kan delas upp i två övergripande områden:

- Konkurrensen som kommer av att utbudet är begränsat.
- Extremt höga kostnader bland annat i form av fastighetsskatt.

Vad gäller beskattningen av boende så har regeringen föreslagit förändringar som går ut på att ta bort fastighetsskatten som kapitalbeskattning och i stället göra om den till en kommunal avgift. Detta skulle vara till skärgårdsbornas fördel. Utformningen av förslaget är ännu inte klart, men inriktningen är att den nya lagen ska gälla från 2008.

Vad gäller konkurrensen om bostäder och tomter så skulle situationen till viss del förbättras av en reviderad syn på strandskyddet som skulle göra det lättare att bygga strandnära i vissa områden. Ett utredningsförslag finns, men vad som händer med denna fråga är oklart.

Det finns en stark trend med ett utökat fritidsboende i skärgårdarna. Många som har ett fritidshus på en ö bor där i princip permanent periodvis under året. Dessa så kallat delårsboende personer är inte lika låsta av traditionella näringsgrenar och tillför ofta nya idéer. Däremot kan de vara mer flyktiga i så mening att de lättare kan tänka sig att flytta igen. Därav blir det svårare att planera för service m.m. Om målet är en levande skärgård bör man undvika att alltför många permanentthus omvandlas till fritidshus. Glesbygdsverket har tidigare kartlagt¹⁴ hur de nordiska länderna sökt olika lösningar på problemen när det gäller kustsamhällena. Speciellt i Norge finns levande kustsamhällen på ett helt annat sätt än i Sverige, tack vare en speciell lagstiftning.

Ett annat bekymmer i sammanhanget är de begränsade boendeformerna i skärgårdarna. Hittills har i princip den enda boendeformen varit egnahem. I takt med att priserna skjutit i höjden har det blivit allt svårare för människor att skaffa sig ett permanent boende exempelvis på öarna i Stockholms skärgård. Behovet av andra boendeformer såsom hyresbostäder har därför ökat.

Försök med detta har gjorts på flera olika håll. Till Ingmarsö har man exempelvis flyttat ut befintliga hus som skulle rivas. De 16 lägenheterna hyrs ut på såväl vanligt hyreskontrakt som på kortare tid. På Ljusterö har ett bolag byggt bostadsrätter och när allt är klart kommer det att finnas 50 lägenheter vid Ljusterö torg.

¹⁴ Glesbygdsverket och Arkitekturåret (2001). *Planering för åretruntboende i kust och skärgård.*

SIKO, skärgårdsbornas intresseorganisation i Stockholms län, har gjort en inventering av hyresbostäder. Inventeringen genomfördes via en webbplats¹⁵ och har väckt stort intresse. Som en direkt följd av detta intresserade sig Värmdö kommun för att bygga hyreslägenheter på ett antal öar. Projektet har försenats av olika anledningar men en upphandling är nu på gång för Runmarö.

Det kommunala bostadsbolaget Strömstadsbyggen har genom en aktiv och målmedveten kommunal vilja åstadkommit viktiga saker i skärgården. Bostadsproduktion av hyreslägenheter har skett på Nordkoster, Sydkoster och Råssö. Vidare har bolaget medverkat till en utvecklad samhällsservice genom sitt engagemang i närbutiken på Sydkoster. Nu projekteras för ytterligare lägenheter centralt på ön.

4.8 Utvecklingen på Gotland

Gotland räknas normalt inte till skärgård enligt Glesbygdsverkets definition, men eftersom Gotland ingått i Mål 2 Öarna, redovisas ändå en översiktlig beskrivning av utvecklingen under åren 2000-2006.

4.8.1 Befolkning

Vid inledningen av Mål 2 Öarna år 2000 bodde 57 313 personer på Gotland. Vid programslutet år 2006 var befolkningen i stort sett oförändrad, 57 297 personer. Som redovisas i tabellen nedan är det i glesbygder och i tätortsnära landsbygder som befolkningen minskat. I tätorter (i detta fall lika med Visby) har den ökat. I Visby med omnejd är det underskott på män, medan det i gles- och landsbygder är ett underskott på kvinnor.

Tabell 12. Befolkning Gotlands län år 2000 och 2006 samt förändring 2000-2006

Befolkning 2000			Befolkning 2006			Förändring 2000-2006		
Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort
10 174	23 696	23 443	9 906	23 563	23 828	-268	-133	385

Utvecklingen har varierat en del mellan åren under den redovisade perioden. 2003 och 2004 ökade befolkningen på Gotland, även om det rörde sig om små tal. 2005 och 2006 har den dock minskat igen. Den största förklaringen är ett negativt födelsenetto, att det dör fler än det föds. Men dessa år har man också haft ett negativt flyttnetto.

4.8.2 Sysselsättning och företagande

I det regionala strukturfondsprogrammet för Småland och öarna 2007-2013 görs en analys av området där Gotland ingår. Den visar att andelen förvärvsarbete på Gotland var totalt 76,0 procent år 2004 vilket var över rikets nivå¹⁶. Siffran var något lägre för kvinnor; 74,8 procent och något högre för män; 77,2 procent.

Vad gäller näringsstrukturen så arbetar de flesta inom vård och omsorg. Den näst vanligaste näringsgrenen är handel och kommunikation, därefter utbildningssektorn samt offentlig förvaltning. Förhållandevis stor andel arbetar med jord- och skogsbruk.

¹⁵ www.sikostugan.se

¹⁶ Regionalt strukturfondsprogram för regional konkurrenskraft och sysselsättning 2007-2013 för Småland och öarna.

Den totala andelen var 5,8 procent år 2004 jämfört med rikets 1,9 procent. Detta gäller förvärvsarbetsdagbefolkning.

Gotland har en hög andel företagare, till och med den högsta i landet¹⁷. Gotland hade totalt 13,0 procent företagare av totala antalet sysselsatta år 2004 jämfört med rikets 9,1. Antal nystartade företag ligger också på en relativt hög nivå. Antal nystartade företag per tusen invånare var 7,4 år 2005 medan siffran för riket låg på 7,7.

Utbildningsnivån är däremot lägre än i riket. Andelen av befolkningen i åldern 25-64 år med eftergymnasial utbildning var 27,6 procent år 2005 att jämföras med rikets 34,5 procent. För kvinnorna på Gotland är siffran högre än för männen. Andelen kvinnor med eftergymnasial utbildning var 31,2 procent jämfört med 23,9 procent för männen.

4.8.3 Service

Tillgängligheten till butiker är relativt god. Av de drygt 57 000 personer som bodde på ön 2005 så var det knappt 4 000 som hade mer än en mil till närmaste butik. Även vad gäller tillgänglighet till övrig service är gotlänningarna relativt välförsedda, förutom på Fårö där tillgänglighet till exempelvis ambulans och räddningstjänst är dålig.

4.8.4 Kommunikationer

Gotland är av naturliga skäl helt beroende av färjetrafik och flyg. Båda dessa kommunikationer har förbättrats under senare år. Färjorna har blivit fler och snabbare, vilket betyder mycket för utvecklingen på ön. Det finns numera två flygbolag som konkurrerar och därmed har priserna sjunkit. Ett problem är dock att destinationerna varierar från år till år, vilket gör det svårt att planera för långsiktiga samarbeten med andra områden.

Kollektivtrafiken på ön har blivit något bättre senare år, men är fortfarande inte bra. Den har byggts ut i vissa delar med så kallad plustrafik som är anropsstyrd.

Vad gäller godstrafik finns det så kallade Gotlandstillägget. Syftet är att det inte ska vara dyrare att frakta gods på färjorna än på vägarna. Men den sänkning av stödet som gjordes från 0,6 till 0,4 procent ledde till att åkerierna införde ett särskilt påslag som fördyrade frakterna. Trots att utformningen av stödet utretts saknas fortfarande en långsiktigt stabil lösning.

¹⁷ Regionalt strukturfondsprogram för regional konkurrenskraft och sysselsättning 2007-2013 för Småland och öarna

5 Projektexempel

Ett uttalat syfte med denna rapport är att sprida kunskap och erfarenheter. Därför presenteras här beskrivningar av några av de projekt som bedrivits inom Mål 2 Öarna samt ett exempel från Mål 1. Dessa ska ses som *exempel* på hur man kan driva utvecklingen framåt i skärgårdarna och på vilket sätt det kan bidra till utveckling även för en hel kommun eller region.

Beskrivningarna bygger på intervjuer med i första hand projektledare och ska ge en bild av både möjligheter och problem. Det är ur det perspektivet inte fråga om enbart ”goda” exempel, utan syftet är att bidra till ett lärande ur olika perspektiv. Förhoppningsvis kan dessa beskrivningar bidra till att sprida kunskap och erfarenhet som kan användas i framtiden.

5.1 Urval

Urvalet av projekt har gjorts i samråd med förvaltningsmyndigheten och utifrån intervjuer med referensgruppssekreterare. De aspekter som bedömts viktiga att lyfta fram är:

- *Möjlighet till lärande/överförbart till andra områden.*
- *Möjlighet att fungera inom nya landsbygdsprogrammet.* Landsbygdsprogrammet är särskilt utpekat för framtida finansiering av skärgårdsprojekt. Därmed bör projekt som är möjliga att driva inom dess ramar lyftas fram.
- *Samverkan.* En avgörande framgångsfaktor enligt såväl tidigare studier som Glesbygdsverkets och förvaltningsmyndighetens erfarenheter. Viktiga delar inom detta kriterium är underifrånperspektiv, förankring och engagemang hos såväl lokal befolkning och utvecklingsgrupper som offentliga aktörer.
- *Att ta tillvara sina resurser.* Tydlig framgångsfaktor enligt förvaltningsmyndighet och referensgruppssekreterare. Att tillvarata naturmiljöer, kultur och kulturarv är dessutom viktiga mål inom nationella strategin för regional utveckling och inom landsbygdsprogrammet.
- *Hållbarhet och varaktighet över tid, d.v.s. hur man kan fortsätta när projektiden är över och projektpengarna är slut.* En avgörande framgångsfaktor för utveckling, som varit ett viktigt urvalskriterium för projekt inom programmet och som poängterades ytterligare i halvtidsutvärderingen.
- *Geografisk spridning* inom programområdet, men också jämförelse med andra områden är viktigt för att belysa skärgårdarnas olika problem och möjligheter. En bredd så att olika sakområden belyses har också varit vägledande.

Det finns många fler projekt som skulle ha kunnat komma ifråga. En fullständig lista på projekt och utförligare beskrivningar av några av dem finns på Mål 2 Öarnas webbplats¹⁸.

5.1.1 Exempel från norr

Mål 2 Öarna omfattar enbart öar i mellersta och södra Sverige. Hela Norrlandskustens skärgård har under denna programperiod ingått i Mål 1. Tidigare ingick dock hela Sveriges skärgårdar i det gemensamma programmet Mål 5b Skärgård. För att komplettera bilden av Mål 2 Öarna har några intervjuer även gjorts med personer verksamma inom Mål 1. I detta fall är det projektet Levande skärgård i Luleå som lyfts fram som exempel.

5.2 Linfärja mellan Kosteröarna

Kosteröarna består av Nord- och Sydkoster. Däremellan finns ett cirka 100 meter brett sund. Det mesta av service och aktiviteter finns på Sydkoster. Länge hade många

Foto: Eva Widlund

Projekt: Linfärjan mellan Nord- och Sydkoster
Geografi: Strömstad, Västra Götaland.
Finansiering: Totalomslutning 6 975 000 kr. EU-bidrag 2 720 000 kr, regionala utvecklingsfonden.
Varför har vi valt detta projekt? Viktigt, och unikt löst, infrastrukturprojekt som betytt mycket för social samhörighet och service.

av invånarna känt behov av en fast förbindelse mellan dessa så närliggande öar. När befolkningsutvecklingen blev så negativ att till och med affären hotades blev läget akut.

En förstudie genomfördes av den lokala så kallade Kosternämnden. Man tittade på olika alternativ såsom en tunnel eller bro, men fastnade för en linfärja. Den är obemannad under vinter och höst, men bemannad under sommar och turistsäsong. Då passar man också på att ta betalt.

Även om initiativet och kraften kommit från lokalbefolkningen har kommunen haft en stark och drivande roll i projektet. Målet var bland annat en ökad

befolkning och att möjliggöra även för barnfamiljer att bo på Nordkoster. Ett bättre serviceunderlag och möjlighet att behålla skolan var andra viktiga mål.

– Vi ville att båda öarna skulle leva året runt, inte bara för öbornas egen skull, utan även för utvecklingen i hela Strömstad. Koster är en magnet för turister och de vill besöka levande samhällen, inte några ”kulisser”, säger Anders Tysklind, projektledare på Strömstads kommun. Dessutom måste infrastrukturen fungera på ett vettigt sätt så att det kan ge rimliga förutsättningar för ett helårsboende med hög livskvalité.

Vad har fungerat bra?

Det lokala engagemanget har varit avgörande för utvecklingen. Samarbetet mellan Kosternämnden och kommunen har fungerat väldigt bra.

– De ser möjligheterna och har fått vara med i besluten hela vägen, säger Anders. Även samarbetet med Västra Götalandsregionen har varit positivt.

¹⁸ www.mal2oarna.lst.se

– De har varit intresserade, haft stort tålamod och gett oss mycket stöd. Samtidigt har vi försökt vara lyhörda för deras krav på väl underbyggda dokument och aldrig ifrågasatt om det behövts kompletteringar. Sådana försök till genvägar blir ofta senvägar.

Vad har varit svårt?

Ett problem har varit fritidshusägarnas makt att protestera mot utveckling. Ett par sommarstugeägare gillade inte den först planerade placeringen av linfärjan eftersom den störde deras utsikt.

– Det gick att flytta den till ett annat ställe, så det löste sig bra denna gång, men generellt skulle jag önska att plan- och bygglagen ändrades så att sommarboende fick mer rimligt inflytande.

Överlevnad och utveckling på sikt

Befolkningen har inte ökat, men den negativa utvecklingen har bromsats. Det bor fortfarande inga barnfamiljer på Nordkoster, men möjligheten har förbättrats. Bostadsfrågan är dock akut, och här planeras för nya insatser från Strömstads kommun med bland annat kooperativa hyresrätter.

Butiken har räddats och servicen för befolkningen på Nordkoster förbättrats. Det gäller även den kommunala servicen såsom hemtjänst. Öarna har blivit *en* social enhet och befolkningen kan ta del av varandras sällskap och olika aktiviteter på ett helt annat sätt.

– Det finns en större framtidstro som bland annat märks i många idéer till nya företag.

I dagsläget ansvarar Strömstad kommun för linfärjan. Målet är dock att den ska övergå i lokal förvaltning. Intäkterna under sommaren täcker redan nu driftskostnaderna. Här har alltså den, enligt Anders, helt avgörande finansieringen från Mål 2 Öarna haft ett bestående resultat.

5.3 Skärgårdslinjen i Östergötland

Chartertrafik hade funnits länge i Östergötlands skärgård. Olika båtägare skjutsade på beställning folk till de olika öarna. Under den hetaste turistsäsongen i juli gick det dock trögt med verksamheten. Alla företag var stängda för semester och så många turister som hade råd att chartra båtar fanns inte. Då föddes idén med Skärgårdslinjen.

– Det kändes som om det fanns en marknad för turbåtstrafik under sommaren. Vi har visserligen små öar, men många är intresserade av att besöka dem, berättar Göran Johansson, som varit projektledare. Han bor själv på Lammskär och kör en av båtarna som ingår i företaget Skärgårdsentreprenörerna.

Det första projektet gick ut på att inventera skärgårdsområdet. Ungefär samtidigt anställde Norrköpings, Valdemarsviks och Söderköpings kommuner en s.k. skärgårdslots med uppgift att stötta grupper som vill utveckla skärgårdarna. Hon hjälpte dem att skriva ihop projektet och söka pengar från Mål 2 Öarna. Projektets grundidé var att erbjuda turister utan båt att komma ut till öarna. Genom att etablera en ny reguljär linje var avsikten att få spin-off effekter

Projekt: Skärgårdslinjen Östergötland
Geografi: Norrköping, Söderköping, Valdemarsvik.
Finansiering: Totalomslutning 2 405 795 kr. EU-bidrag 534 625 kr, regionala utvecklingsfonden
Varför har vi valt detta projekt? Ett exempel som visar på både möjligheter och problem vad gäller kommunikationslösningar i skärgården.

för småföretagandet utmed hela kuststräckan samt ge en utvecklingspotential för de egna företaget.

Vad har fungerat bra?

– Stöttningen från kommunen har varit oumbärlig, menar Göran. Skärgårdslotsen lade ner mycket tid och energi på att hjälpa oss igång. Utan henne hade vi aldrig fixat det!

Även samarbetet med kommunernas turistbyråer har betytt väldigt mycket. De har varit positiva från start och verkligen hjälpt till med marknadsföringen. Man lyckades också bra med mediekontakterna och fick därigenom mycket gratis reklam i pressen. Många fler har fått möjlighet att se Östergötlands vackra skärgård samtidigt som entreprenörerna fått ökade intäkter under den tid som annars var dödsäsong för dem.

Vad har varit svårt?

Det har varit svårt att få tiden att räcka till som projektledare, menar Göran.

– Vi budgeterade inte för någon projektledarlön, vilket var en miss. Någon måste känna att man har tid och råd att gå på möten och fylla i papper.

Om han fick börja om från början skulle han kolla upp de andra öbornas inställning mer noggrant. Vill de boende verkligen ha turister och verksamhet på sina öar?

– Tyvärr har det inte bildats så många nya företag som vi trodde. Vi har bjudit in till många möten med alla i närområdet. Folk kommer på mötena, men det finns inte så många idéer som vi trodde.

Överlevnad och utveckling på sikt

Inom Skärgårdsentreprenörerna finns fortfarande sju båtägare som trafikerar de olika linjerna. Om de kan överleva utan stöd kommer att visa sig sommaren 2007 som blir första säsongen helt utan ekonomiska bidrag. Göran tror på ett positivt resultat.

– Det finns ett stort intresse av att komma ut i skärgården. Vi skulle kunna fylla hur många stugor som helst om folk bara ville och vågade satsa.

Hittills har två öar valt att utnyttja den ökade turistströmmen. På Aspöja har en ny stugby byggts upp, liksom i Harstena. Där har det också öppnats en restaurang. Fler företag kan komma att starta, men det är i sådana fall en utveckling på sikt.

Projekt: Vamlingbo prästgård.
Geografi: Södra Gotland.
Finansiering: Totalomslutning för två delprojekt 19 589 219 kr. EU-bidrag 3 564 285 kr, regionala utvecklingsfonden.
Varför har vi valt detta projekt? Ett exempel på hur bofasta och sommarboende samarbetar för att gemensamt utveckla sin bygd.

5.4 Vamlingbo prästgård på Storsudret

På Gotlands sydspets ligger fem församlingar som tillsammans utgör det som i dagligt tal kallas Storsudret. Här bor ca. 1 000 personer. Här finns också ett lokalt utvecklingsbolag, Heligholm AB, som fått rejäl snurr på bygden. Från Mål 2 Öarna har de fått bidrag till utveckling av Vamlingbo prästgård.

– För ett antal år sedan var vi några i bygden som började analysera vårt eget näringsliv. Vi insåg att vi saknade två saker; kapital och kompetens. Samtidigt visste vi att vartannat hus ägs av en sommargotlänning, och de besitter båda delarna! berättar Jan Larsson, initiativtagare

och ordförande i bolagsstyrelsen.

En inbjudan gick ut till några väl valda av dessa personer och flera av dem blev direkt intresserade. Ganska snart bildades utvecklingsbolaget med sex åretruntboende i styrelsen plus tre suppleanter av sommargotlänningar. Själva bolagsformen var mycket viktig.

– Man kan inte vara ett projekt hela sitt liv... Vi ville ha ett tydligt bolag med en beslutsför ledning. Samtidigt gör vi inte detta för att bli rika, utan har lagt in flera ekonomiskt begränsande regler.

En av de första idéerna gällde inrättandet av ett naturum. Ungefär samtidigt blev prästgården till salu. Naturvårdsverket lovade att hyra ladugårdslängan. Därefter övertalades konstnären Lars Jonsson att hyra huvudbyggnaden. I dag består verksamheten av tre delar; museum Lars Jonsson, Vamlingbo trädgårdar och naturum Gotland. På kort tid har Storsudret lyckats bli Gotlands 5:e största besöksplats.

Vad har fungerat bra?

Framgången beror till stor del på samarbetet mellan fastboende och sommarboende. Att hjälpas åt med något konkret har visat sig mycket framgångsrikt.

– Vi har skapat en mötesplats för sommarboende och fastboende och här kan vi föra diskussioner om både möjligheter och problem.

Att de lyckats hålla en tydlig profil på verksamheten, tror Jan är ytterligare en framgångsfaktor. I Vamlingbo handlar allt om äkta kulturturism.

– Det får inte bli ett tivoli med butiker och diverse försäljning.

Jan vill också framhålla nyttan med ett samlat programdokument. Inledningsvis skrev bolaget ner 10-15 punkter för att utveckla prästgården. Dessa har sedan reviderats löpande och blivit en gemensam projektdagbok.

Ej att förringa är den ideella arbetskraften. Jan, som själv är pensionär, debiterar inte bolaget någonting för sina insatser.

Vad har varit svårt?

Det mesta har gått bra i detta projekt, men ett antal trösklar har de ändå varit tvungna att ta sig över. Bland annat blev projektet större än väntat vilket ledde till ökat behov av parkeringsplatser. Att få tag på mark var inte så lätt.

– Å andras vägnar kan jag också vändas över alla blanketter, men jag tycker inte att man ska klaga. Reglerna är som de är, det får man acceptera.

Överlevnad och utveckling på sikt

Med ett bolag som huvudägare finns själva överlevnaden redan inbyggd, menar Jan.

– 332 aktieägare har satsat 1,5 miljon kronor. Då måste man ta sitt ansvar!

Målet var från början att utveckla näringslivet och öka sysselsättningen. Under turistsäsongens fem månader arbetar 15-16 personer på prästgården. Vintertid sysselsätts 1-2 personer. Bolaget utvecklar nya idéer hela tiden. Exempelvis har ett bokförlag bildats. Tillsammans med en driftig kvinna i byn köpte man också ett gammalt pensionat som renoverades och invigdes i april 2007. 3-4 andra projekt är också på gång.

Flera samverkansgrupper har startats, exempelvis finns numera en särskild markgrupp för byggande på Storsudret.

5.5 Kongresshallen i Visby

Med ett EU-bidrag på 30 miljoner är Kongresshallen i Visby det i särklass största projektet inom Mål 2 Öarna. Det invigdes i april 2007, men idén om en kongresshall har funnits ända sedan 80-talet.

Foto: www.gotland.net

Projekt: Kongresshallen i Visby.
Geografi: Visby, Gotland.
Finansiering: Totalomslutning 120 000 000 kr. EU-bidrag 30 000 000 kr, regionala utvecklingsfonden.
Varför har vi valt detta projekt?
Det största projektet inom Mål 2 Öarna och som resulterat i ökad besöksnäring och sysselsättning. Ett samverkansprojekt av stora mått.

Efter 90-talets omstrukturering av näringslivet kom diskussionen igång på allvar. Med en nedlagd Ericsson-fabrik, igenbommade regementen och minskat antal sysselsatta inom jordbruket har turismen blivit allt viktigare. Den mesta turismen är koncentrerad till ett fåtal sommarveckor, vilket innebär låg nyttjandegrad av gjorda investeringar. En grupp näringsidkare lyfte därför projektet med en kongresshall på nytt.

Målet var att förlänga säsongen, öka sysselsättningen och omsättningen i besöksnäringen.

– Det är viktigt att komma ihåg att grunden för vår egen service, vi som bor här, till stor del kommer från intäkter och verksamhet inom turismen, säger Karl-Gustaf Roos. Han är numera egen konsult, men var tidigare projektledare på kommunen.

Kongresshallen Wisby Strand rymmer

1 000 deltagare och bankettvåningen 700 personer. Den ligger mitt i Visby med entré från Almedalen och utsikt mot Östersjön.

Vad fungerade bra?

Grunden för framgången bygger på Gotlands starka varumärke. Uppslutning hos företagarna och starka politiker som tordes ta beslut trots opinionen har varit andra viktiga delar. Bidraget från Mål 2 Öarna var helt nödvändigt för att komma igång, men av stor vikt var också kommunens och näringslivets stöttning och positiva inställning.

Vad har varit svårt?

Bättre kommunikation med befolkningen vid projektstarten hade varit en fördel.

– Det fanns ett bra informationsmaterial, men det nådde inte ut. Vi var för dåliga på att förklara *varför* kongresshallen var viktig för Gotlands befolkning. Därför har vi hela tiden fått jobba mot en negativ opinion.

Att kunna visa på konkret resultat har dock gjort att opinionen vänt och de flesta ser att kongresshallen kan vara till nytta för alla.

Överlevnad och utveckling på sikt

Kongresshallen kommer att bära sig själv även om kommunen accepterar en förlust de första åren. Målen har redan nåtts med råge. För sysselsättningen var målet 30-50 nya jobb, resultatet har blivit cirka 100. Till största delen är det gotlänningar som fått arbete och framförallt kvinnor.

Målet var att öka antalet hotellövernattningar med 15-20 000 vilket innebär en ökad omsättning på 30-50 miljoner. Resultatet pekar mot en ökad omsättning på 120 miljoner.

Kongresshallen har också skapat följdinvesteringar. Hotellrum av högre kvalitet krävs för de nya konferensbesökarna och flera hotellprojekt är på gång. Högskolan har satsat på turistutbildning vilket innebär att fler studenter söker sig till ön.

5.6 Skärgårdsutveckling i Vänern

Att samarbete mellan öar och mellan kommuner lönar sig har visat sig i projektet Skärgårdsutveckling Vänern. Säffle, Gullspång och Mariestad har tagit fram ett gemensamt marknadsföringsmaterial och samarbetat kring upprustning av bryggor, rastplatser, vandringsleder m.m.

Målet har varit att göra öarna mer attraktiva för besökare samtidigt som sysselsättningen och intäkterna för företagen ska öka.

– I princip alla kommuner runt Vänern tappar folk. Därför är det viktigt att utveckla det som är attraktivt! säger Pia Proper, projektledare på Säffle kommun.

Det hela började med en förstudie där även Karlstad och Kristinehamn ingick. De valde dock att inte fortsätta. I ett senare skede utgick även Gullspång. I den senaste etappen är det därmed Lurö i Mariestad och Brommö i Säffle som varit aktuella.

Foto: Malin Lingefelt

Projekt: Skärgårdsutveckling Vänern.

Geografi: Säffle, Gullspång och Mariestad, Värmland.

Finansiering: Totalomslutning för tre delprojekt 7 072 878 kr. EU-

bidrag 2 424 729 kr, regionala utvecklingsfonden.

Varför har vi valt detta projekt? Ett exempel på att samverka mellan flera små öar och kommuner kan ge goda resultat.

Vad har fungerat bra?

– Vi har haft ett fantastiskt samarbete mellan kommunerna som även lett till utbyte i flera andra frågor. Även öborna har varit mycket positiva och verkligen unnat varandra olika insatser. Utgångspunkten har varit att det som är bra för en ö även gynnar de andra, berättar Pia.

Eftersom de berörda öarna har en sådan liten befolkning har kontakterna skett direkt med dem, vilket varit en stor fördel.

Vad har varit svårt?

En lärdom från förstudien är att folk tröttnar på att bara prata.

– Öborna måste få se att det händer något konkret. Därför genomförde vi en del praktiska insatser redan under förstudien.

Under den tid som fem kommuner ingick i projektet blev det svårt med styrningen. Pia vill gärna rekommendera max tre delägare i projekt.

Vissa problem har de också haft med sommarboende som tycker att det nu smyger omkring för många turister i buskarna. Det har man försökt lösa genom kontinuerlig dialog och vissa förbättringar med exempelvis staket och tydliga kartor.

Överlevnad och utveckling på sikt

Tillgängligheten för turisterna har ökat. Intäkterna för företagen har blivit högre. En person har flyttat till Lurö för att arbeta som kock på restaurangen. På Brommö har en ny halvtidstjänst skapats på vandrarhemmet. Målet var att få ut fler kvinnor på öarna, och båda dessa personer är tjejer. Även miljöperspektivet har haft sin plats i

projektet, i stort som i smått. Exempelvis är den nybyggda duschen och toaletten på Lurö helt miljöanpassade.

Såväl den nya restaurangen som vandrarhemmet har stor efterfrågan och kommer att bära sig själva utan ekonomiskt stöd framöver.

– De små projekten är viktiga för utvecklingen, men i de flesta fall krävs faktiskt EU-pengar för att man ska komma igång. Den svenska medfinansieringen är mycket svårare att hitta!

5.7 Möja 2010

Historien till detta projekt går tillbaka ända till 60-talet då delar av Möja blev naturreservat. Ingen ekonomisk ersättning utgick till markägarna och någon skötselplan upprättades heller inte. Därför har markerna blivit mycket misskött.

Foto: Agneta Österman

Projekt: Möja 2010
Geografi: Värmdö, Stockholms län.
Finansiering: Totalomslutning 1 570 000 kr. EU-bidrag 628 000 kr, regionala utvecklingsfonden.
Varför har vi valt detta projekt? Ett exempel på hur ett miljöinriktat projekt kan skapa förutsättningar för kommersiell verksamhet.

– Jag hörde talas om några djurhållare som ville köpa in får och tänkte att det kunde vara bra för reservatet, berättar Sune Fogelström, projektledare och ordförande i Möjas markägarförening.

Tillsammans med andra markägare började han diskutera möjligheterna att bilda en förening och ansöka om ersättning för markvård. I det sammanhanget kom också Mål 2 Öarna in i bilden.

Projektets syfte har varit att återställa marken i brukbart skick. Innan några får kunde fraktas ut behövdes ett omfattande rensnings- och röjningsarbete göras.

– Möja är ett stort besöksmål för många båtturister. Då vill vi som bor här

att det ska vara fint på land med öppna ängar istället för urskog, menar Sune.

Själva projektet Möja 2010 har inte haft något kommersiellt syfte. Men det har däremot skapat förutsättningar för många andra idéer. På ”fasta Möja”, den största av öarna, har en ladugård byggts där djuren kan bo på vintern. På Värmdö har det startats ett slakteri som både slaktar och förädlar köttet. Dessa verksamheter drivs i aktieföretag och har flera anställda.

Vad har fungerat bra?

En stark lokal förankring är en förutsättning för att överhuvudtaget lyckas med projektet, menar Sune. På Möja har de varit mycket noga med det.

– Det första vi gjorde var att synkronisera oss med företagarföreningen så att vi exempelvis inte skulle konkurrera om samma arbetskraft.

I projektet har många unga, såväl killar som tjejer, deltagit i röjningsarbetet och det finns flera framgångssagor bland dessa.

Han lovordar också samarbetet med länsstyrelse och kommun, som han menar har gedigen kunskap och intresse för frågorna.

Vad har varit svårt?

Likviditeten och reglerna kring rekvisering i efterskott har varit det största problemet.

För en förening som inte har något eget kapital är det i princip omöjligt att vara huvudman för ett EU-projekt, menar Sune¹⁹. I Möja 2010 har ett par privatpersoner lånat ut egna pengar för att till exempel betala räkningar till entreprenörer.

– Om man menar att även ideella föreningar ska kunna söka EU-pengar måste man tänka över den ekonomiska processen.

Samarbetet med de sommarboende har överlag fungerat bra. Även de uppskattar förstås att miljön blir finare. När markägarna planerade för ett stort område där det skulle odlas foder blev det däremot svårare. Det fanns många fritidshus runt området och att prata med alla dessa var både tidskrävande och tufft.

– De blev nog lite rädda, vilket jag kan förstå. Det är inte så lätt att acceptera att vi vill plöja på kanske 20 procent av deras tomter.

Lösningen blev att begränsa området till några få, större markägare.

Överlevnad och utveckling på sikt

Utvecklingen på Möja fortsätter i projektets spår. Målet är ett markvårdsavtal med länsstyrelsen så att verksamheten kan bli varaktig. Förhoppningen är och att det i framtiden blir fler djur och fler djurhållare.

– Även en del sommarboende vill ha får. Att hyra ut dem är faktiskt bättre ekonomi än slakt.

Även inom den kommersiella delen fortsätter satsningarna inom det gemensamma namnet ö-märkt. Det handlar inte bara om köttet utan även annat såsom fårskinn, tovade produkter etc. Företagaren som driver slakteriet har också startat en öbruksskola som innebär att skolklasser får komma och titta på fårstallet och lära sig hur fårskötsel går till.

5.8 Samordnad service på Hanö

På Hanö var hamnföreningen tidigt ute och sökte pengar från Mål 2 Öarna. Den gamla affären hade varit stängd i två år, det fanns ingenstans att äta för turisterna och många av dem brydde sig inte längre om att besöka ön.

– Men vi var ett gäng människor som ville göra något åt det och vi hade stor tur att detta sammanföll med starten av Mål 2 Öarna, säger Yngve Karlsson som fungerade som projektledare.

Syftet var att trygga servicen för både öbor och turister. En gemensam servicebyggnad uppfördes i hamnen och där finns nu både butik och restaurang. Hamn- och byalaget är huvudman och arrenderar ut de verksamheterna till två familjer.

På Hanö bor drygt 50 personer året runt, men på sommaren besöks ön av cirka 30 000 turister. Där finns också fyrhus och vandrarhem. Ett naturum är inrett i en gammal bod.

Projekt: Samordnad service på Hanö.
Geografi: Sölvesborg, Blekinge.
Finansiering: Totalomslutning 1 054 110 kr. EU-bidrag 302 055 kr, regionala utvecklingsfonden.
Varför har vi valt detta projekt? Tydligt exempel på hur servicefrågor kan lösas på ett samordnat sätt och bidra till förbättrade villkor i skärgården.

¹⁹ I det nya Landsbygdsprogrammet är det möjligt för ideella föreningar att få förskott för att klara likviditeten. Regelverket är dock på denna punkt inte helt klart ännu, t.ex vilka närmare villkor som ska gälla.

Vad har fungerat bra?

Den positiva inställningen från kommunen var avgörande för projektets framgång, menar Yngve. Särskilt engagerade var de vid hamnrenoveringen som genomfördes i ett tidigare skede. De skänkte också vandrarhemmet till hamn- och bylaget. Under de senare åren har öborna däremot själva stått för de flesta insatser vad gäller såväl arbete som ekonomi.

Vad har varit svårt?

Att ta hjälp av handläggare på kommun och länsstyrelser är nödvändigt, menar Yngve. Reglerna och blanketterna är en snårskog. Därför upplevde han starten av projektet som ganska svår, men efterhand blev det lättare.

Föreningen har varit noga med att ”satsa tryggt” och ha ekonomisk täckning för allt. De har också försäkrat sig om att kunna fungera som back-up om affären eller restaurangen skulle gå i konkurs.

Överlevnad och utveckling på sikt

Affären och restaurangen lever vidare och är mycket uppskattade. Intäkterna från sommaren täcker vinterhalvårets förlust. Då blir det allt svårare att hålla butiken öppen.

– Kanske får vi acceptera att det blir en sommaraffär.

Målen med ökad inflyttning och sysselsättning har uppnåtts. De två familjerna som arrenderar varsin verksamhet flyttade till ön. Dessutom ger fyrhuset/vandrarhemmet ytterligare ett arbetstillfälle och den ökade aktiviteten efter hamnombyggnaden innebär ett halvt årsarbete. Ett mål som däremot inte uppnåtts är förbättrade kommunikationer.

– För att öka befolkningen är kommunikationerna en akilleshäla. Men här har vi inte lyckats. Länstrafiken vill inte lägga in fler turer eller ändra tiderna och det är ingen annan som lyssnar heller. Vi är flest pensionärer på ön, men för att locka hit yngre människor måste detta förbättras!

Projekt: Levande skärgård.
Geografi: Luleå, Norrbottens län.
Finansiering: Totalomslutning 2 800 000 kr.
EU-bidrag 1 418 000, Regionala utvecklingsfonden.
Varför har vi valt detta projekt? Ett av få skärgårdsprojekt som fått stöd inom Mål 1. Ger en kompletterande bild till de skärgårdsprojekt inom Mål 2 Öarna som endast omfattar södra och mellersta delarna av Sverige.

5.9 Levande skärgård i Luleå

Luleå skärgård hade länge varit en outnyttjad resurs i det regionala utvecklingsarbetet. Det tyckte i alla fall Luleå kommun när de för cirka fyra år sedan startade projektet levande skärgård. Åren 2005-2007 har de fått EU-bidrag från Mål 1 Norra.

Underifrånperspektivet var viktigt, projektet skulle drivas på skärgårdsbornas villkor. Därför startades en rad arbetsgrupper. Intresset och engagemanget var stort.

– Det kändes som ett väldigt bra sätt att jobba på, säger Göran Wallin, ansvarig för skärgårdsfrågor på Luleå kommun.

En åtgärdslista upprättades utifrån arbetsgruppernas önskemål. Syftet var att folk skulle börja samarbeta och se sina egna möjligheter för att på sikt skapa ökat företagande och tillväxt.

Marknadsföring och skyltning hör till några av de konkreta åtgärderna. En idé som ursprungligen också kom

från projektet är satsningen på s.k. arbetarbåtar. Det är anropsstyrd turbotrafik på morgnar och kvällar. Detta finansieras separat från länsstyrelsen och har hittills räckt till att köra från maj till oktober. Nu kommer troligen trafiken att bli permanent med en budget på 1 miljon per år.

– Då kan vi köra ända tills isen lägger sig.

Vad har fungerat bra?

Den stora framgången med projektet är att intresset för och statusen på skärgårdsfrågorna har höjts rejält. Det har vid ett par tillfällen hållits allmänna informationsmöten i landstingssalen i Luleå. Första gången hade man väntat sig 50-60 personer, men det kom 400!

– Då kändes det att vi faktiskt dragit igång en folkrörelse.

Ett annat positivt resultat är att kulturarvet tydliggjorts och lyfts fram som en tillgång. Detta genom en gedigen analys och konsultrapport som sedan ledde till inspirationsdagar på varje ö.

Vad har varit svårt?

Projektet med s.k. övärddar blev inte vad man tänkt sig. Tanken var att varje ö skulle ha en egen ansvarig kontaktperson, men intresset för att bli övärd har varit lågt.

– Även om befolkningen var med och tog fram förslagen, så har de ändå varit lite skeptiska när det kommit till konkret genomförande. Att förändra attityder tar längre tid än man tror. Tre år är ingenting i det sammanhanget.

En viss svårighet har också den interna organisationen på kommunen inneburit. Fritidsförvaltningen, där frågorna hanteras, är inte rätt plats att driva utvecklingsfrågor, tycker Göran. Skärgårdsfrågorna bör finnas på en utvecklingsavdelning.

Överlevnad och utveckling på sikt

Generellt tycker Göran att skärgården i Luleå utvecklats positivt. Det finns fler företag, turismen växer, turbotrafiken har förbättrats och även lett till ett par arbetstillfällen.

Konsulterna som föreläste om natur- och kulturarv under projektets inspirationsdagar har nu blivit anlitade av Klubbvikens arrendator. Han tar betalt av gästerna, så denna idé har därmed blivit kommersiell.

I en webbenkät för cirka ett år sedan svarade 80 personer att de var positiva till att flytta till Luleå skärgård.

– När kommunikationerna bli permanenta tror jag att flera också kommer att våga ta det steget, säger Göran.

Projektet avslutas 30 juni 2007. Någon formell fortsättning är ännu inte klar, men att frågorna lever vidare på ett eller annat sätt är Göran övertygad om. Planer finns på att bilda ett leaderområde för hela kuststräckan mellan Haparanda och Skellefteå. Tillsammans med de fem kommunerna arbetar länsstyrelsen med en strategisk plan för skärgården.

Skärgårdsföreningen har vuxit sig starka under projekttiden och kommer fortsätta att utveckla olika frågor.

6 Från eget program till landsbygdsprogram

Från att ha omfattats av ett eget strukturfondsprogram med medel från regionala utvecklingsfonden och socialfonden så kommer skärgårdarna under perioden 2007-2013 att ingå i landsbygdsprogrammet med medel från jordbruksfonden. De personer som intervjuats under Glesbygdsverkets uppföljning ser vissa möjligheter, men också många problem med denna nya situation.

I det sammanhanget kan det vara på sin plats med en tillbakablick och genomgång av de program som tidigare omfattat skärgårdarna. De erfarenheter som gjorts genom åren kan förhoppningsvis komma till nytta för såväl stödtagare som handläggare inom landsbygdsprogrammet.

6.1 Mål 5b Skärgård

Det första EU-programmet för skärgården; Mål 5b Skärgård gällde åren 1995-1999 och omfattade hela Sveriges skärgårdar. Gotland hade ett eget program; Mål 5b Gotland.

Mål 5b Skärgård medförde inte bara konkreta åtgärder och pengar, utan gav också skärgårdsfrågorna uppmärksamhet.

– Det kändes som en viktig markering att vi var värda ett eget program! menar Bengt Almkvist på Skärgårdarnas Riksförbund.

Programmet var det första dokument om skärgårdarnas utveckling som regeringen stod bakom. Genom det tidigare framtagna nationella handlingsprogrammet för skärgården, som Glesbygdsverket ansvarat för, var frågorna väl förberedda.

Utmärkande för Mål 5b Skärgård var många små projekt och en decentraliserad beslutsprocess med dialog och stark förankring hos öbefolkningen.

Ett exempel på det ger Margit Wiklund, som bor på Hemsö i Härnösand och var aktiv under den perioden.

– Under tiden med Mål 5b drev vi en rad små projekt, till exempel byggde vi en scen i gamla grusgropen intill kyrkan på Hemsö. Det kostade inte EU mer än 100 000 kronor men betyder fortfarande väldigt mycket för öborna.

Under den programperioden hade de också mycket kontakt med andra öar och skrev gemensamma projektansökningar. Det fanns också ekonomisk möjlighet att göra studiebesök hos varandra och utbyta erfarenheter.

6.2 Mål 2 Öarna

När Mål 5b led mot sitt slut började nästa program att diskuteras. Inledningsvis fanns flera förslag, bland annat ett nytt samlat skärgårdsprogram. Beslutet blev dock att slå ihop Mål 5b Skärgård med Mål 5b Gotland och skapa ett nytt program; Mål 2 Öarna.

Det fanns inledningsvis vissa farhågor kring detta eftersom risken var stor att mest pengar skulle gå till Gotland, vilket först föreföll bli uppfyllt. Efterfrågan på medel var stor från Gotland. Samtidigt hade de en hög beredskap och projektansökningar var klara att lämnas in direkt vid programstart. Därför avsåg många av de första besluten gotländska projekt, vilket skapade en oro för att medlen förbrukades för snabbt och

att en alltför stor del skulle gå till Gotland. Övervakningskommittén uppdrog åt strukturfondsdelegationen att se över detta och under 2001 enades man om en indikativ fördelning av medlen per åtgärd. En tredjedel av medlen reserverades för ansökningar från skärgårdsområdena och två tredjedelar för ansökningar från Gotland. Den regionala obalansen planade dock snabbt ut och den indikativa uppdelningen behövdes egentligen aldrig.

Vid utgången av 2006 hade totalt 34 procent av pengarna gått till skärgårdsområden och 66 procent till gotländska projekt. Detta är dock inte en effekt av en planerad styrning utan relaterar snarare till omfattningen av den offentliga medfinansiering som respektive område haft tillgång till.

De beviljade medlen till Gotland samt skärgårdsområdena visar på en ojämn fördelning mellan programmets åtgärder som till stor del pekar på regionernas olika behov. Av programmets tillgängliga medel för infrastruktur har majoriteten av medlen gått till skärgårdsområdena, och om man exkluderar Kongresshallsprojektet på 30 miljoner kronor blir denna bild ännu tydligare.

Mål 2 Öarna har gällt under åren 2000-2006. Skärgårdarna i norr har dock inte ingått eftersom hela Norrland av förhandlingstekniska skäl hölls samman inom Mål 1-programmet. Mål 2 Öarna har alltså endast omfattat södra och mellersta Sveriges skärgårdar samt Gotland. Detta har medfört ganska stora skillnader i möjligheter för öbor i norr och söder att ta del av strukturfondspengar. Förutsättningarna för den sammanhållning som skapades under Mål 5b försvann också, menar flera av de som Glesbygdverket intervjuat.

De som arbetar med Mål 2 Öarna är övertygade om att det haft stor betydelse för öarnas utveckling att ha ett eget program. Även om detta program, liksom andra EU-program, medför en del byråkrati så menar de flesta vidtalade att det varit relativt lätt att få stöd till viktiga projekt.

Framförallt framhålls investeringar i infrastruktur. Ett ganska stort antal hamnar och bryggor har byggts och/eller renoverats.

– Vi har hjälpt till att förbereda för den strukturomvandling som pågår med mindre yrkesfiske och mer turism. Hamnar och annan infrastruktur måste anpassas efter det, menar Lars Carolusson, tidigare handläggare på Västra Götalandsregionen.

Programmet har också bidragit till att öka kommunernas engagemang och intresse för skärgården eftersom de sett finansieringsmöjligheterna. Detsamma gäller engagemanget hos och samarbetet mellan öborna själva. Ett eget program med möjlighet att söka ekonomiskt stöd bidrar självfallet till intresset för att lägga ner egen tid och kraft.

– De ideella timmarna har många gånger blivit mycket fler än beräknat, säger huvudsekreterare Anneli Wirtén.

6.3 Mål 1

Norrlandskustens skärgård och öar (från Gävlebukten och uppåt) har ingått i Mål 1. I de två programmen, Mål 1 Norra och Mål 1 Södra, har det funnits mer pengar än inom Mål 2 Öarna, men det har varit betydligt svårare för små skärgårdsområden att konkurrera om medlen. Det fanns i stort sett inga specifika formuleringar om skärgård i något av Mål1-programmen. I båda programmen finns dock skrivningar och även insatser för utveckling av yrkesfisket, vattenbruk samt förädling och saluföring av fiskeriprodukter. I programkomplementet för Mål 1 Södra finns även något som kallas grundläggande utgångspunkter för genomförandet av programmet. Dessa anges i tre punktsatser varav en lyder:

- Programmets genomförande skall karaktäriseras av insatser för inomregional balans, innebärande att särskilt orter och landsbygdsområden med uttalade utvecklingsproblem *samt öar utan fast landförbindelse* skall uppmärksammas.

Inom Mål 1 Södra var det en trög start för öarna. Enligt Margit Wiklund, som varit Skärgårdarnas Riksförbunds representant i övervakningskommittén, var det inte meningsfullt att söka till små projekt. Och skärgårdsprojekt är oftast små. Det var inte förrän man på hennes egen ö Hemsö sökte pengar för upprustning av Hemsö fästning som ett projekt blev av.

Av de 1 500 projekt som bedrivits inom Mål 1 Norra så har skärgården fått ”ett och ett halvt”, berättar Göran Wallin, ansvarig för skärgårdsfrågor i Luleå kommun. För det krävdes lång och intensiv lobbyverksamhet.

– Vi har hela tiden fått konkurrera med stora projekt såsom Botniabanan. Då är det lätt att skärgårdsfrågorna kommer i skymundan.

Hur skärgården prioriteras hänger också mycket på vilken organisation och person du ska förhandla med.

– Olika länsstyrelser tolkar regler olika. I södra Sverige har de fått pengar till sådant där vi fått nej med hänvisning till olika bestämmelser, säger Bror-Einar Johansson, projektledare för Levande skärgård i Luleå.

Även Bengt Almkvist på Skärgårdarnas Riksförbund bekräftar bilden av svårigheterna i norr.

– Vid gemensamma projekt har vi varit tvungna att betala själva för norrlandsdeltagarna. De har varit inbjudna till alla våra träffar och kunnat ta del av erfarenhetsutbytet, men det har varit mycket lättare för de som ingått i Mål 2 Öarna.

6.4 Landsbygdsprogrammet 2007-2013

Lokala insatser för skärgårdar och öar, där en tydlig koppling till landsbygds politikens mål och naturresurser och näringar finns, ska i första hand genomföras inom ramen för det nya landsbygdsprogrammet som gäller 2007-2013.

6.4.1 Mål och prioriteringar

Målen för landsbygdsprogrammet kan kort sammanfattas att vara åtgärder som främjar en hållbar produktion av livsmedel, sysselsättning på landsbygden, hänsyn till regionala förutsättningar och en hållbar tillväxt. Ett tydligt fokus finns således på åtgärder som främjar företagande, tillväxt och sysselsättning och som stärker landsbygdsföretagens konkurrensförmåga och ekonomiska bärkraft. Öar och skärgårdar som utgör landsbygd är klara mål för programmets olika åtgärder.

Ett helhetsperspektiv på landsbygdens natur- och kulturmiljövärden som bas för utveckling och hållbar tillväxt ska tillämpas. En god utveckling främjas enligt programmet bäst genom ett diversifierat näringsliv. Ett ökat fokus på landsbygdens resurser i form av attraktiva natur- och landskapsmiljöer för boende och för rekreation samt vikten av god lokal service och infrastruktur betonas. Ett ökat regionalt och lokalt inflytande över åtgärdernas tillämpning och genomförande eftersträvas. Genom länsvisa genomförandestrategier av landsbygdsprogrammet samt genom möjligheten att bilda LAG-grupper inom ramen för Leader främjas detta inflytande. Programmet anger inget särskilt belopp som ska avse öar och skärgårdar men vissa länsstyrelser har något preciserat åtgärder för skärgården i sina strategier.

Det är varje länsstyrelse som ansvarar för den regionala genomförandestrategin i respektive län. Det finns dock också en mindre nationell pott som Jordbruksverket hanterar. Där går det att söka stöd för insatser som inte begränsas till ett visst län. Gemensam marknadsföring eller turistsatsningar som berör flera län kan exempelvis komma ifråga.

6.4.2 Problem och möjligheter

Glesbygdsverkets intervjuer visar att det finns en del frågetecken kring det faktum att skärgårdarna ska hanteras inom landsbygdsprogrammet. Dels gäller det konkreta frågor om hur allt det som tidigare genomförts inom Mål 2 Öarna ska kunna platsa och finansieras i landsbygdsprogrammet. Dels gäller det befarad informationsbrist hos nya avdelningar på länsstyrelserna, där personalen inte alltid är vana att hantera skärgårdsfrågor.

De största farhågorna gäller infrastrukturen. Skärgårdsområdenas behov av satsningar på infrastruktur är fortsatt oerhört stort, inte minst med avseende på gods- och persontransporter. Många av de som varit inblandade i tidigare skärgårdsprogram ställer sig tveksamma till om detta kan klaras av inom landsbygdsprogrammet.

6.4.3 Vad kan finansieras ur skärgårdsperspektiv?

Investeringar i företag och i infrastruktur kan stödjas liksom projekt med syfte att utveckla skärgården och öarna. Kompetensutveckling stöds, likaså investeringar i det s.k. humankapitalet med kopplingar till företagande och utveckling. Större infrastrukturprojekt hör, liksom på fastlandet, hemma i helt nationella program eller i strukturfundsprogrammen.

Det är upp till varje länsstyrelse att bedöma vilka projekt som ska stödjas. Principiellt finns dock möjlighet att finansiera byggnationer och upprustning av mindre hamnar och bryggor. Två exempel som genomförts inom Mål 2 Öarna, och som enligt Jordbruksverket även skulle kunna komma ifråga inom landsbygdsprogrammet är Rörö gästhamn och brygga för boende på Saltärna.

På Rörö har en upprustning av gästhamnen gjort att man fått bättre fart på turistnäringen. En investering på 2,1 miljoner kronor, varav 688 800 kronor från regionala utvecklingsfonden, användes för att bygga ett nytt servicehus. Antalet båtplatser utökades också.

För de boende på Saltärna gjorde ett litet bidrag från Mål 2 Öarna (61 658 kronor från regionala utvecklingsfonden) att en ny brygga kunde byggas på fastlandet. Säkrare angöring och bättre belysning ger skolbarn och arbetspendlare betydligt tryggare förhållanden.

Insatsernas karaktär avgör de närmare stödvillkoren. Programmet delar upp åtgärderna i fyra olika axlar där axel 1 avser åtgärder som främjar de arealbaserade företagens konkurrenskraft. Axel 2 har som mål bevarandet och utvecklingen av ett attraktivt landskap på landsbygden (främst s.k. miljöersättningar till jordbruksföretag). Axel 3 strävar mot ökad diversifiering av landsbygdens näringsliv i syfte att främja sysselsättningen, högre livskvalitet för de boende samt ett hållbart nyttjande av landsbygdens samlade resurser. Axel 4 avser leaderdimensionen som kan spela över samtliga axlar och åtgärder.

Utänför jordbrukssektorn (inom jordbruket finns starka kopplingar till miljömässiga insatser för ökad biologisk mångfald och landskapet och som sker inom ramen för axel 2, och dessa gäller självklart även för öar) är det åtgärder inom axlarna 3 och 4 som närmast ”ersätter” Mål 2 Öarna.

Exempel på insatser som kan stödjas är samordning av serviceutbud, upprustning av bryggor, rastplatser, vandringsleder etc., inventeringsprojekt för att få bra beslutsunderlag för olika satsningar, informationssatser för turism, insatser för kulturarvet m.m. En huvudprincip är att insatser som det offentliga genom kommuner och stat normalt svarar för inte ger stöd inom programmet.

Enligt Jordbruksverket skulle sex av de åtta projektexempel som presenterats i kapitel 5 principiellt kunna stödjas helt eller delvis. Varje länsstyrelse gör dock sina egna prioriteringar.

- Levande skärgård i Luleå
- Samordnad service på Hanö
- Möja 2010 (dock uppdelat på flera projekt och med särskilda villkor)
- Skärgårdsutveckling Vänern
- Skärgårdslinjen Östergötland
- Vamlingbo prästgård

6.4.4 De regionala genomförandestrategierna

Vad som ska prioriteras avgörs alltså i varje län med länsstyrelsen som ansvarig aktör. Vid en genomgång av de regionala genomförandestrategierna kan Glesbygdsverket konstatera att skärgårdsfrågorna är tämligen anonyma. De län som har skärgård nämner visserligen detta i sina program, i de flesta fall i nulägesbeskrivningar och/eller SWOT-analyser. Konkreta insatser eller prioriteringar förekommer däremot sällan. Flera av länsstyrelserna i Syd- och Mellansverige lyfter fram åtgärden utvald miljö som en möjlighet att ge bidrag till slätter och skärgårdsbete. Infrastruktursatsningar är generellt lågt prioriterade i landsbygdsprogrammen.

Direkta fokusområden för skärgårdarnas del finns endast i Blekinges och Östergötlands program. Man kan dock ana att vissa län resonerat så att skärgård ingår i landsbygd och att exempelvis satsningar på natur- och kulturmiljö på landsbygden även inkluderar skärgårdarna.

I Blekinges strategi är skärgården ett uttalat viktigt utvecklingsområde.

- Det tyder på att man förstått betydelsen, vilket är mycket positivt menar

Christer Nilsson på Region Blekinge.

Han tycker också att kommunerna ser annorlunda och mer positivt på skärgården idag. Det finns dock också vissa farhågor, mest angående finansieringen. Det kommer helt enkelt inte att finnas lika mycket pengar, och frågan är hur kommuner och län prioriterar när det kommer till kritan.

- Det gäller för skärgårdsbefolkningen att ligga i och försöka påverka, menar Christer Nilsson.

På Skärgårdarnas Riksförbund tror man att det är till skärgårdarnas nackdel att ansvar och pengar delats ut på varje län. Det medför att alla får, kan och kommer att göra olika bedömningar. De stora skärgårdslänen kommer förmodligen att klara sig ändå, men det blir svårare för de små. Alla handläggare på länsstyrelserna som hanterar landsbygdsprogrammen är heller inte vana vid skärgårdsfrågor, så det krävs en period av information och utbildning.

6.4.5 Leader

Många av de som Glesbygdsverket intervjuat lyfter fram leader som en positiv möjlighet. Leader har under flera programperioder varit ett gemenskapsinitiativ inom

EU:s strukturfonder, men ingår nu som en metod för landsbygdsutveckling inom landsbygdsprogrammet²⁰.

Inom det svenska leaderprogrammet har det funnits tolv så kallade LAG-grupper (Local Action Groups) den senaste perioden. Flera av dem har omfattat kust och öar; Carpe Mare, Kustlandet, Våg 21 och E-bygd i gränsland.

Denna period kommer det att vara många fler grupper än tidigare som ska konkurrera om pengarna. De som har bra ansökningar kan dock säkerligen få en del skärgårdsprojekt genomförda genom leader.

Skärgårdarnas Riksförbund planerar att kontakta varje leaderområde för att uppmuntra dem att samordna sig kring skärgårdsfrågor. Förhoppningsvis kan det bli ett nationellt leaderprojekt med representanter från alla områden.

Planer för leader pågår för fullt runt om i landet. Längs Norrlandskusten planeras exempelvis för att bilda ett leaderområde för hela kuststräckan mellan Haparanda och Skellefteå. I Västernorrland finns planer på ett leaderområde för fiske och turismutveckling.

6.4.6 Landsbygdsnätverket

Nytt för denna programperiod är att varje EU-medlemsland ska bilda ett nationellt nätverk för landsbygdsutveckling. Det svenska landsbygdsnätverket startades våren 2007 och leds av en styrgrupp på elva ledamöter från olika organisationer och myndigheter med Jordbruksverket som ordförande.

Nätverkets uppgift är att samla alla berörda parter för att kunna genomföra landsbygdsprogrammet på ett bättre och mer effektivt sätt. Nätverket ska skapa en mötesplats där parter på lokal, regional, nationell och internationell nivå kan utbyta information och erfarenheter och arbeta med metodutveckling.

Ekonomiskt stöd till nätverksaktiviteter är ett av flera verktyg som ska hjälpa till att driva det svenska nätverkets arbete under programperioden. Aktörer som är medlemmar i nätverket kan söka stöd för inspiratörer, seminarier/konferenser eller samverka kring forskning och utveckling. Ansökan görs till nätverkets kansli som finns på Jordbruksverket.

6.5 Strukturfondsprogrammen

Även om landsbygdsprogrammet är det utpekade programmet för skärgårdarnas del så är de regionala strukturfondsprogrammen självfallet fortsatt viktiga, särskilt för större infrastrukturprojekt. Under perioden 2007-2013 finns åtta regionala program finansierade av Europeiska regionala utvecklingsfonden²¹:

- Övre Norrland (Norrbottnens län, Västerbottnens län).
Insatsområden: innovation och förnyelse, tillgänglighet
- Mellersta Norrland (Jämtlands län, Västernorrlands län)
Insatsområden: förnyelse av näringsliv, energi och miljödriven utveckling, tillgänglighet och attraktivitet
- Norra Mellansverige (Dalarnas län, Gävleborgs län och Värmlands län)
Insatsområden: näringslivsutveckling, tillgänglighet

²⁰ Glesbygdverket har varit förvaltningsmyndighet för Leader II och Leader+. En hel del information om metoden finns därför att få via www.glesbygdverket.se. För information om leader inom landsbygdsprogrammet, se www.sjv.se.

²¹ Dessutom finns ett nationellt program finansierat av Europeiska socialfonden.

- Östra Mellansverige (Örebro län, Västmanlands län, Uppsala län, Södermanlands län, Östergötlands län)
Insatsområden: innovativa miljöer, entreprenörskap, tillgänglighet
- Stockholm (Stockholms län)
Insatsområden: utveckla storstadens innovativa miljöer, företagsutveckling, tillgänglighet
- Västsverige (Västra Götalands län, Hallands län)
Insatsområden: entreprenörskap och innovativt företagande, samverkansinitiativ och innovativa miljöer, hållbar stadsutveckling
- Småland och Öarna (Jönköpings län, Kronobergs län, Kalmar län, Gotlands län)
Insatsområden: tillgänglighet, innovation och förnyelse
- Skåne-Blekinge (Skåne län, Blekinge län)
Insatsområden: innovation och förnyelse, tillgänglighet, särskilda storstadsinsatser

Projekt prioriteras av Strukturfondspartnerskapet för respektive programområde. Före prioriteringen sker samråd med länets/regionens ansvariga (regionförbund, kommunalt samverkansorgan eller länsstyrelse) för regional utveckling. Detta beskrivs närmare på Nuteks (Verket för näringslivsutveckling) webbplats²².

Vid en genomgång som Glesbygdverket gjort av de åtta programmen konstateras att det inte finns mycket skrivet om öarna. Man hänvisar i stället till att öarna ska behandlas inom landsbygdsprogrammet.

Under det Skärgårdsforum som arrangerades i maj 2007 diskuterades gränsdragningen mellan programmen. Näringsdepartementets företrädare menade att det inte är uteslutet att vissa skärgårdsfrågor kan rymmas i andra program även om de främst hör hemma i landsbygdsprogrammet. Den exakta gränsdragningen avgörs dock inte centralt, utan av län och regioner²³.

6.5.1 Vad skulle kunna finansieras inom strukturfondsprogrammen?

Ambitionen är att prioritera större projekt som ger avtryck och tydliga regionala effekter. Åtminstone under inledningsskedet är riktlinjen en ungefärlig gräns på en miljon kronor i strukturfondsmedel, vilket motsvarar en omsättning i projektet på cirka 2,5 miljoner.

– Men om vi märker att detta inte fungerar får vi tänka om. Mycket kan hända under programperioden och de olika partnerskapen kommer givetvis att påverka inriktningen, säger Henrik Blomberg, chef för Nuteks programkontor Småland och öarna.

Att bygga båtramper och restaurera hamnar passar enligt Nutek inte riktigt i strukturfondsprogrammen eftersom det inte ger tydliga regionala effekter. Men insatser i skärgårdsområden som bedöms ge regionala effekter kan självklart komma ifråga. Dessutom framhålls gränsöverskridande projekt, som omfattar flera kommuner eller län. Genom att gå samman kan små projekt bli lite större och därmed ha en ökad chans till finansiering inom Mål 2.

Gotland ingår i programmet Småland och Öarna. På programkontoret är man medvetna om att Gotland har speciella förutsättningar, men ännu så länge gäller samma riktlinjer för hela programområdet. Helt klart är att byggnationen av

²² www.nutek.se

²³ Glesbygdverket (2007). *Nationellt Skärgårdsforum 2007. Dokumentation.*

kongresshallen i Visby, som presenteras i kapitel 5 och som delfinansierats av Mål 2 Öarna, skulle platsa även i nya Mål 2. Även pilotprojekt i mindre skala kan vara intressanta samt förstudier av olika karaktär och storlek.

7 Vad är viktigt att lära?

Det finns en enorm kunskap hos de personer som arbetat för skärgårdarnas utveckling, inte bara inom Mål 2 Öarna utan också inom det tidigare programmet Mål 5b Skärgård. Skärgårdsfrågor är i många sammanhang en marginaliserad fråga, vilket verkar påverka de som arbetar inom detta område till att bli alldeles särskilt engagerade. Det gäller såväl enskilda öbor, utvecklingsgrupper och skärgårdsföretagare som offentligt anställda personer.

Under en intervju var det någon som sa:

”Den som arbetar med skärgårdsfrågor kan aldrig luta sig tillbaka, utan måste ständigt vara på bettet och ligga på så att frågorna inte glöms bort.”

Det är en uppfattning som Glesbygdsverket kan instämma i, både utifrån tidigare erfarenheter och utifrån arbetet med denna uppföljning.

7.1 Framgångsfaktorer

Liksom alla program har Mål 2 Öarna stött på problem och hinder under perioden. Dessa beskrivs bland annat i halvtidsutvärdering och årsrapporter, och har åtgärdats under programmets gång. Programmet har haft framgång på många olika sätt. Bland annat har de uppsatta målen uppnåtts mer än väl.

Det finns mycket att lära av Mål 2 Öarna vad gäller allt ifrån utformning och uppföljning av indikatorer till beredning av ärenden. Det finns stor erfarenhet att sprida vad gäller projektledarskap, ekonomisk hantering etc.

Syftet med denna rapport är dock inte att utvärdera strukturfondsprogrammet som sådant, utan i första hand att identifiera framgångsfaktorer för skärgårdsutveckling. Utifrån denna uppföljning och Glesbygdsverkets tidigare erfarenheter inom området är det främst tre aspekter som bör lyftas fram.

7.1.1 Samverkan och förankring

Vi har hört det förut; framgång kräver samverkan, samarbete och samordning av resurser. Begreppen riskerar att bli slitna. Icke desto mindre är det dessa faktorer som verkar betyda allra mest för ett lyckat skärgårdsprojekt.

”Ett plus ett blir aldrig två, utan alltid tre”, menar Bror-Einar Johansson, projektledare för Levande skärgård i Luleå.

Liksom idéerna och initiativen till projekten bör komma underifrån, från öborna själva, bör också grunden för samverkan finnas där. När folk från olika delar av en ö börjar diskutera gemensamma problem, när åretruntboende och sommarboende drar åt samma håll, när olika utvecklingsgrupper hjälps åt – då händer det något!

”Ibland tror jag att vårt största bidrag till utveckling är att folk har börjat prata med varandra”, sa huvudsekreterare Anneli Wirtén lite ironiskt när Glesbygdsverket inledde denna uppföljning. Men även om Mål 2 Öarna har bidragit till mycket mer, så ligger det troligen mer än ett korn av sanning i detta uttalande.

Många av de inblandade vittnar också om det viktiga samarbetet mellan befolkning och offentliga aktörer. Den mest lyckosamma utvecklingen har varit när öbor gått samman och bildat en förening där medlemmarna drar åt samma håll. Om denna förening sedan har en kommun som är intresserad och kunnig och som i sin tur har goda kontakter med sitt län eller region, då är den positiva spiralen ett faktum.

”De nätverk som i vissa fall bildats mellan lokala aktörer, kommunerna och regionens handläggare har varit väldigt lyckosamt!”, menar Lars Carolusson, tidigare handläggare på Region Västra Götaland.

Ungefär samma slutsats dras i rapporten *Livsmiljön som attraktionskraft* och som beskriver erfarenheter från några av EU:s strukturfonder 2000-2006²⁴. Där beskrivs samverkan som den viktigaste resursen för att skapa en attraktiv livsmiljö. Enligt den rapporten måste en framgångsrik samverkan mellan näringsliv, offentlig sektor, föreningsliv samt över partipolitiska och administrativa gränser bygga på en helhetssyn. En helhetssyn som många gånger har sin utgångspunkt i miljöns historia, identitet och funktion. Olika samverkansgrupper var ett genomgående tema i de intervjuer som gjordes i den undersökningen och flera exempel på detta presenteras.

I kapitel 5 i denna rapport beskrivs också flera exempel som kan utgöra förebild inom samverkansområdet.

7.1.2 Fokus på långsiktiga och affärsmässiga projekt

Gemensamt för de projekt som redovisats i denna rapport är att de har bestående verksamhet efter det att projektet är avslutat. För att lyckas med det är det nödvändigt att projektverksamheten är inriktad på att bara vara en startsträcka för en bestående verksamhet som kan komma igång tack vare en inledande kraftsamling. Jan Larsson, ordförande i bolagsstyrelsen Heligholm AB, uttryckte detta mycket klart med att ”man kan inte vara ett projekt hela sitt liv”. I det projektet, Vamlingbo prästgård på Storsudret, var inriktningen redan tidigt att hitta former för långsiktig verksamhet. Inte minst en beslutför och stabil bolagsstyrelse var viktig, liksom själva bolagsformen.

Det är visserligen ett välkänt fenomen, att verksamheten kan dö samtidigt som projekttiden tar slut, ändå kan det förtjäna att nämnas igen. Det avgörande är inte själva projektet, utan vad projektet ska åstadkomma efter avslutandet av projektperioden.

Skärgården är ett viktigt kulturarv. För att skärgården ska överleva och utvecklas måste detta arv både brukas och bevaras, och det finns många olika sätt att göra det på. Det har såväl Mål 2 Öarna som tidigare program bevisat. Icke desto mindre är det många som vittnar om motstånd från, och konflikter mellan, exempelvis de fastboendes behov av utveckling och fritidsboendes önskan om bevarande. Även här utgör Vamlingbo prästgård ett bra exempel på hur dessa båda världar kan mötas och dra nytta av varandra.

För att verksamheten ska bli affärsmässig och långsiktig är det viktigt att ta betalt, att inte bjuda på kulturarvet gratis. I halvtidsutvärderingen²⁵ konstateras att med de finansiella resurser Mål 2 Öarna haft har det knappast varit möjligt att vända utvecklingen av egen kraft. Men väl spenderade och riktade medel kan rimligen ge utvecklingen en knuff i önskat riktning. Därför är det av största vikt att skärpa uppmärksamheten på hur dessa resurser omsätts i utvecklande verksamhet.

²⁴ FBA Holding AB på uppdrag av Nutek (2006). *Livsmiljön som attraktionskraft. Infonr 084-2006*.

²⁵ IM-Gruppen på uppdrag av Nutek (2003). *Infrastruktur för framtida örike. Halvtidsutvärdering av Mål 2 Öarna 2000-2006*.

7.1.3 Kommunernas roll

Kommunernas intresse och engagemang är många gånger avgörande för resultatet av ett skärgårdsprojekt. Deras roll är viktig, inte bara som medfinansierare utan också som pådrivande aktörer. Det menar såväl förvaltningsmyndigheten som referensgruppssekreterare inom Mål 2 Öarna.

Att se skärgården som en resurs och integrera den i kommunalt och regionalt utvecklingsarbete är en framgångsfaktor. Strömstad är exempel på en kommun som under flera år satsat strategiskt på sina öar och ser nyttan med det. De menar att öarna fungerar som magnet för turister, vilket kommer hela Strömstad till del.

Flera kommuner har särskilda skärgårdsutvecklare anställda. På östkusten kallas de för skärgårdslotsar. Syftet är att öka tillväxten i skärgården genom att skärgårdslotsarna hjälper enskilda, föreningar och företag med analys av projekt, strategier och finansiering av projekt.

Skärgårdsutvecklarna har en viktig roll som dörren in i den offentliga världen. I flera fall delar flera kommuner på en skärgårdsutvecklare. Detta är ett system som fungerar väl och som är värt att sprida. Tyvärr riskerar flera av dem istället att försvinna eftersom nuvarande delfinansiering via Mål 2 Öarna upphör.

7.2 Hur ska erfarenheterna spridas?

7.2.1 Målgrupper

En viktig del i Glesbygdsverkets uppdrag handlar om att sprida erfarenheter. Förhoppningsvis kan denna rapport bidra till kunskap om skärgårdarnas utvecklingsmöjligheter och tjäna som diskussionsunderlag vid framtida satsningar. Viktiga målgrupper i detta sammanhang är:

- Länsstyrelserna, som är ansvariga för de regionala genomförandestrategierna inom Landsbygdsprogrammet 2007-2013.
- Ansvariga aktörer för de regionala strukturfondsprogrammen 2007-2013.
- Kommunerna, som är viktiga pusselbitar i arbetet med skärgårdsutveckling.
- Utvecklingsgrupper och föreningar som vill arbeta för sina öar/skärgårdar.

7.2.2 Kanaler och ansvar

Under de intervjuer som gjorts vid denna uppföljning kan konstateras att det finns en stor bredvillighet att dela med sig av både framgångar och motgångar. De offentliga aktörerna har en viktig roll för att skapa kanaler och arenor för detta erfarenhetsutbyte. Inte minst åvilar detta ansvar Jordbruksverket och länsstyrelserna som ansvarar för landsbygdsprogrammet där skärgårdsfrågorna uttalat ingår. De personer på länsstyrelser, självstyrelseorgan och samverkansorgan som tidigare har arbetat med frågorna har en viktig roll i att internt sprida kunskapen till ansvariga för nya landsbygdsprogram och strukturfondsprogram.

Det är också ett ansvar för Glesbygdsverket, som har ett generellt uppdrag att arbeta för skärgårdarnas utveckling. Förvaltningsmyndigheten för Mål 2 Öarna, länsstyrelsen i Jönköping, har under en övergångsperiod också en fortsatt viktig roll i det sammanhanget. En viktig samarbetspartner är självfallet också Skärgårdarnas Riksförbund. Förbundet har redan sökt och fått finansiering från landsbygdsnätverket för att bland annat informera om innehållet i sina vitböcker.

Inledningsvis planeras under hösten 2007 för ett gemensamt seminarium arrangerat av dessa fyra aktörer med Glesbygdsverket som huvudansvarig. Till denna träff kommer nätverket för skärgårdsutvecklare i landets kommuner att bjudas in,

samt de handläggare på länsstyrelserna som ska arbeta med landsbygdsprogrammet. Glesbygdsverket avser sedan att överta och axla rollen som samordnare och sammankallande för det nätverk av skärgårdsutvecklare som byggts upp under Mål 2 Öarnas programperiod.

På nationell nivå fortsätter kunskaps- och erfarenhetsutbytet bland annat i det nationella Skärgårdsforum som Glesbygdsverket ansvarar för.

7.2.3 Kontakter

Mer information om skärgårdsfrågor ur olika perspektiv finns hos:

- Glesbygdsverket, www.glesbygdsverket.se
Allmän information och statistik om skärgård. Information om Leader+.
- Jordbruksverket, www.sjv.se
Information om landsbygdsprogrammet, leadermetoden och landsbygdsnätverket.
- Nutek, www.nutek.se
Information om och kontaktuppgifter till de nya strukturfondsprogrammen.
- Mål 2 Öarna, www.mal2oarna.lst.se
Information om programmet, projektdatabas och presentation av best practice”.
- Skärgårdarnas Riksförbund, www.skargardsborna.org
Information om skärgård, länkar till medlemsföreningar, möjlighet att ladda ner dokument, såsom de nyligen producerade vitböckerna.
- Fiskeriverket, www.fiskeriverket.se
Information om yrkesfiske, fritidsfiske, lagstiftning, EU-stöd till fiskerinäringen etc.

Referenser

Tryckta källor

- Samlat programdokument (SPD) för Mål 2 Öarna år 2000-2006.
Programkomplement (PK) för Mål 2 Öarna 2000-2006.
Länsstyrelsen i Jönköpings län (2006). *Årsrapport 2005 Mål 2 Öarna*.
Version 2006-06-09.
Länsstyrelsen i Jönköpings län (2007). *Årsrapport 2006 Mål 2 Öarna*.
IM-Gruppen på uppdrag av Nutek (2004). *Infrastruktur för framtida örike*.
Halvtidsutvärdering av Mål 2 Öarna.
Länsstyrelsen i Jönköpings län. *Uppdatering av halvtidsutvärderingen för Mål 2 Öarna*.
Nutek (2006). *Livsmiljön som attraktionskraft*. Erfarenheter från EU:s strukturfonder
2000-2006.
Länsstyrelsen i Jönköpings län (2006). *Levande öar*. Goda projektexempel från Mål 2
Öarna.
Glesbygdsverket (2003). *Sveriges kust och skärgårdar*.
Skärgårdarnas Riksförbund (2007). *Skärgård för framtid. Vitböcker om tillståndet i
landets skärgårdar*.

Övriga referenser

- Anneli Wirtén, Mål 2 Öarna.
Bengt Almkvist, Skärgårdarnas Riksförbund.
Roland Sten, Jordbruksverket.
Henrik Blomberg, Nutek.
Referensgruppssekreterare m.fl. intervjuade personer – se bilaga 1.
Mål 2 Öarnas webbplats www.mal2oarna.lst.se

Bilagor

Bilaga 1: Intervjuer med referensgruppssekreterare

Britt Wennerström.

Referensgruppssekreterare för insjöarna i Västra Götalands, Värmlands, Västmanlands, Jönköpings och Örebro län.

1. Vad har programmet gett?

Mål 2 Öarna har framför allt förbättrat infrastrukturen i skärgårdarna. Hamnar och bryggor, men även vägar och IT är några områden där viktiga investeringar gjorts.

– Tack vare programmet har många insatser kunnat tidigareläggas. Infrastruktur som verkligen behövs har kommit till stånd snabbare än annars, menar Britt Wennerström.

Hon tror också att Mål 2 öarna har gjort att skärgårdsbefolkningen börjat engagera sig mer.

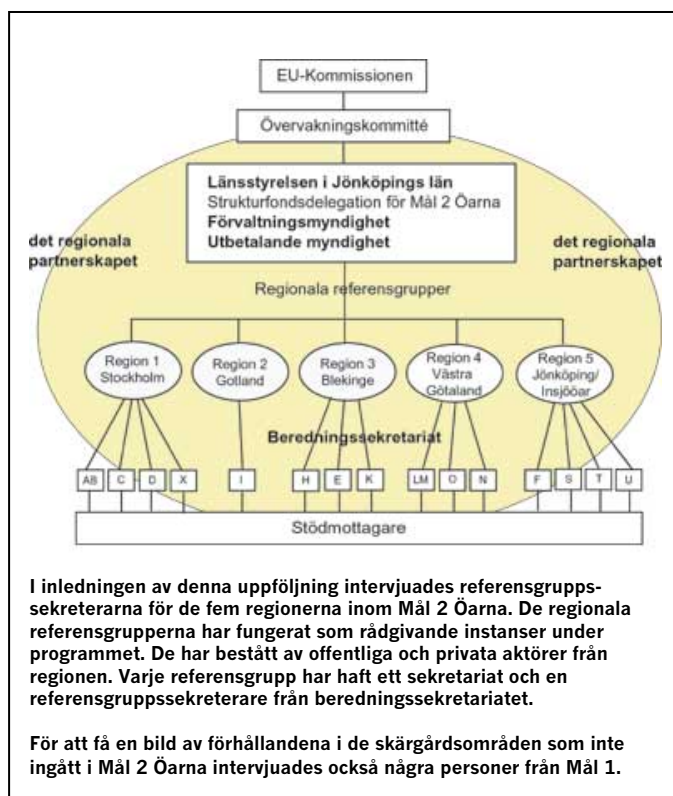
– Till viss del har de varit trögstartade. Det tog nästan halva programperioden innan folk vaknade till liv och började söka pengar. Men nu är de på hugget!

Det är hennes uppfattning att företagandet har ökat under programperioden, dock från en låg utgångspunkt. Vad gäller befolkningsutveckling är hon mer osäker. Visingsö, Jönköpings enda ö, har ökat sin befolkning, men knappast på grund av programmet. Öar såsom Lurö och Brommö i Värmland respektive Skaraborg har fått ökade möjligheter inom turismen. Inom serviceområdet är situationen bra på Visingsö, för övrigt är det relativt dåligt och har inte blivit bättre.

2. Framgångsfaktorer

– Det behövs entusiaster! Det är Britts spontana svar på frågan om framgångsfaktorer. Den tidigare lite negativa inställningen hos skärgårdsbefolkningen har vänt, och då händer det saker.

Samordning av insatser är en annan avgörande faktor. I det sammanhanget nämner Britt projektet Skärgårdsutveckling i Vänern. Flera kommuner (Säffle, Gullspång och Mariestad) har arbetat gemensamt med handlingsplaner för varje ö. Där ingår en rad konkreta insatser som att bygga bryggor, göra i ordning rastplatser och vandringsleder, men minst lika viktigt har varit att öka samhörigheten och samarbetet mellan öarna.

Som en berömvärd insats inom infrastruktur tar Britt hamnbyggnaden på Visingsö som exempel. Även där har åtgärderna samordnats med byggnation av nya hus, parkeringsmöjligheter och bättre på- och avfarter till färjan.

3. Framtiden

Vad blir det av infrastrukturen i skärgården? Det är Britts största farhåga inför den nya programperioden.

– Att bygga bryggor är för små projekt för mål 2 och ej möjliga att genomföra i landsbygdsprogrammet. Visst finns andra regionala stöd att söka, men risken är att de redan bundits upp i programmen.

Britt ser en klar risk i att de investeringsmöjligheter som varit så positiva under Mål 2 Öarna försvinner, och allt går tillbaka till det läge som rådde innan EU.

– Men jag hoppas ändå att de som ansvarar för de nya programmen är öppna för olika möjligheter och orkar vara flexibla. Annars kommer öarna att glömmas bort!

Kjell Eriksson.

Referensgruppssekreterare för öar i norra Östersjön samt öar i Mälaren, det vill säga Gävleborgs, Uppsala, Stockholms och Södermanlands län.

1. Vad har programmet gett?

Genom Mål 2 öarna, och även det tidigare programmet Mål 5 b, har skärgården satts på kartan! Skärgårdsbefolkningen har blivit mer aktiv, det finns fler föreningar och i Stockholms skärgård även en sammanslutning i det gemensamma SIKO (Skärgårdarnas intresse- och kontaktorganisation). Genom EU finns också möjlighet till internationellt samarbete. Allt detta har betytt mycket för utvecklingen i skärgårdarna, menar Kjell Eriksson.

Det är alltid svårt att mäta det konkreta resultatet av ett program, men i regionen har 35 projekt beviljats och EU-finansieringen har uppgått till 16,7 miljoner kronor. Det största fördelen är att man kan se konkreta resultat av pengarna. De investeringar som gjorts är inte alltid så stora, men kan betyda ”det lilla extra” för en ö.

– Det har bland annat byggts en hel del bryggor och bygdegårdar som aldrig skulle ha tillkommit annars, menar Kjell.

Enligt den officiella statistiken har skärgårdsbefolkningen i regionen ökat. Detta har dock ifrågasatts av SIKO på senare tid och de gör nu egna undersökningar av befolkningsutvecklingen. Generellt är det större öar med färjeförbindelser som ökar, medan de mindre öarna med sämre kommunikationer minskar.

Vad gäller sysselsättningen är det svårt att uttala sig om betydelsen av programmet, tycker Kjell. De pengar man kunnat återsöka för företagsstöd har helt klart bidragit till nya jobb, men i övrigt är han mer osäker.

2. Framgångsfaktorer

Enligt Kjell är det fyra grundläggande faktorer som är viktigast för skärgårdarnas utveckling: bostäder, jobb, kommunikationer och service.

– Det lönar sig inte att bara satsa på en av dessa saker, utan det måste ske i kombination.

Redan 1974 framfördes i en utredning av Stockholms skärgård ett förslag att satsa på så kallade ”kärn-öar” där det skulle finnas viss service så som skola och butik. Denna tanke lever till viss del vidare.

Den viktigaste framgångsfaktorn är helhetssyn, menar Kjell och nämner projektet Möja 2010, där en del av projektet fått stöd av Mål 2. Målet är öppna marker på ön. Tidigare har det byggts ett slakteri på fastlandet plus ett stall på Möja. Nu sker restaurering av markerna som ska öppnas upp för bete och turism. Totalt har projektet engagerat 60 markägare!

– Där finns alla viktiga aspekter så som miljö, turism, sysselsättning, lärande och inte minst samarbete.

3. Framtiden

Inför kommande programperiod hoppas Kjell att landsbygdsprogrammet verkligen blir ett *landsbygds*program och inte ett *lantbruks*program. Han tror också mycket på leader som en användbar metod för skärgårdsutveckling. Inom nya Mål 2 kommer det nog inte att finnas plats för så små projekt som bedrivits inom Mål 2 öarna. Den viktigaste lärdomen från såväl Mål 2 öarna som Mål 5 b är att regelverk och blanketter måste förenklas.

– Jag har fått komplettera blanketter i tio års tid, för annars skulle regionen inte ha fått ett enda bidrag!

Christer Nilsson.

Referensgruppssekreterare för öar längs mellersta och södra Östersjökusten, det vill säga öar i Östergötland, Kalmar och Blekinge län.

1. Vad har programmet gett?

Ett ökat samarbete i skärgården. Det är den viktigaste betydelsen som programmet Mål 2 Öarna haft, anser Christer Nilsson. Föreningar på öarna har börjat samarbeta mer, och det har även varit lättare att få med sig kommunerna eftersom de sett finansieringsmöjligheterna. Det finns också flera exempel på kommunöverskridande samarbete i såväl Kalmar som Blekinge.

– Det finns en helt annan helhetssyn på skärgården idag, menar Christer.

Stora förbättringar har skett inom turismområdet. I exempelvis Västerviks skärgård har turistaktörerna utökat sitt samarbete, vilket lett till bättre lönsamhet. På sikt tror Christer att detta även kan leda till fler jobb.

Även infrastrukturen har förbättrats. Nya hamnar och även mindre bryggor har byggts och gjort stor nytta! Vad gäller servicen så har bättre samordning medfört att den kan behållas på flera håll. Befolkningen i regionen har inte ökat, men heller inte minskat, vilket kan vara ett nog så gott resultat.

En viktig del i projekten har varit att bilda nätverk. Effekterna av dessa är svåra att utvärdera redan nu, men på sikt kan det bidra mycket positivt till utvecklingen.

2. Framgångsfaktorer

Det allra viktigaste för skärgårdarnas utveckling är, enligt Christer, infrastrukturen. I regionen finns många små öar med liten bofast befolkning. Om de ska kunna bo kvar, och eventuellt fler flytta dit, så måste kommunikationerna fungera. Ett positivt exempel är Ytterön/Hästholmen där man tidigare byggt en linfärja. Där har befolkningen ökat.

Den tydligaste framgångsfaktorn är underifrånperspektiv. Det måste finnas ett behov hos, och nytta för, skärgårdsbefolkningen för att projekten ska bli lyckade.

– Öborna måste själva få ansvar för att bedriva projekten, säger Christer och berättar om två exempel som fick helt olika resultat.

När Aspö båtklubb ville bygga en möteslokal lovade de att själva ställa upp med ett stort antal ideella timmar. Målet var så högt satt att beredningssekreterariatet hade svårt att tro dem. Vid utvärderingen visade det sig att de hade dubblat sin insats. Engagemanget är fortsatt lika stort och aktiviteterna är i full gång.

När däremot Karlskrona kommun planerade för Blekinge Arcipelago Raid 2003, en internationell segeltävling, så missade de förankringsarbetet inledningsvis. Själva tävlingen blev visserligen lyckad och omskriven i media, men skärgårdsbefolkningen kände sig aldrig engagerade. Deltagarna missade därmed det mervärde det hade varit med öbor som tog emot och agerade värdar för regionen.

3. Framtiden

Christers stora förhoppning inför framtiden är att skärgårdsbefolkningen har mobiliserat sig och kan påverka med enad kraft. Han tycker också att kommunerna ser annorlunda och mer positivt på skärgården idag. I Blekinges landsbygdsprogram är skärgården ett fokusområde, vilket tyder på att de förstår betydelsen.

Det finns dock också vissa farhågor, mest angående finansieringen. Det kommer helt enkelt inte att finnas lika mycket pengar, och frågan är hur kommuner och län prioriterar när det kommer till kritan. Det gäller för skärgårdsbefolkningen att ligga i och försöka påverka.

Karin Wiberg.

Referensgruppssekreterare för Gotland.

1. Vad har programmet gett?

Generellt upplever Karin Wiberg att programmet har betytt mycket. Gotland har fått ta del av en ganska stor summa pengar, totalt 180 miljoner i EU-medel. Till detta kommer förstas medfinansieringen. Hon tycker dock det är svårt att peka på exakt vilka resultat som beror på Mål 2 Öarna.

– Alla insatser och åtgärder som görs förstärker varandra. Med hjälp av Mål 2 Öarna har vi byggt den stora kongresshallen och programmet har även betytt mycket för utvecklingen av högskolan. Jag tror att dessa satsningar bland annat bidragit till att vi fått snabbfärjor och ett ökat antal företag på ön.

Inom programmet har man varit sämst på att uppfylla de övergripande och horisontella målen om jämställdhet och miljö. Särskilt på jämställdhetsområdet är det ”beklagligt tunt”, enligt Karin. Några projekt har varit särskilt riktade mot kvinnor, men även om de varit bra i sig, ger det inte så stort utslag totalt. Gotland har inte haft några uttalade miljöprojekt.

Det går bra för Gotland just nu, berättar Karin. Kommunikationerna har förbättrats, dels genom snabbfärjorna, dels genom konkurrerande flyg. Antalet företag ökar. Sysselsättningen har tidigare minskat på grund av försvarsnedläggningar, men ökar igen tack vare ersättningsjobb. Det stora problemet är en enorm ungdomsarbetslöshet.

2. Framgångsfaktorer

Framtidens framgångsfaktorer är samverkan och nätverk, tror Karin. Mindre företag i gles- och landsbygder vill gärna växa i nätverk, vilket Karin känner igen från Gotland.

– Många företag är i första hand till för att försörja familjen. Istället för att anställa någon vill man hellre samarbeta med andra.

Sådana exempel finns bland annat inom olika matprojekt på Gotland, bland annat projektet ”Till livs”. Det handlar om såväl själva produkterna som gemensam marknadsföring och dessutom upplevelseturism.

Karin nämner också engagemang och förankring som två viktiga förutsättningar för lyckade projekt. Som exempel tar hon Vamlingbo på södra Gotland där det bland annat finns en gammal prästgård. Här har man byggt ett museum, skapat naturum Gotland och Vamlingbo trädgårdar. Unikt för projektet är förankringen i socknen med 335 fastboende och sommargotlänningar som delägare i utvecklingsbolaget.

För Gotlands del gäller det också att se sin unika geografiska position som en möjlighet.

– Vi har vatten åt alla håll! Det ger en stor potential att samverka med många olika länder.

3. Framtiden

Inför den nya programperioden hoppas Karin på många möjligheter att samverka inom såväl mål 2 som mål 3. Inom Central Baltic (mål 3) räknar hon med att de kan delta i småskaliga projekt. Inom mål 2 Småland och Öarna ser hon chansen att delta i större projekt, om Gotland bara lyckas ta för sig!

Hon räknar även med en del projekt inom landsbygdsprogrammet. En farhåga är dock att det mesta går till jordbrukssektorn. Generellt är hon orolig för att det blir mindre pengar.

Helene Stanne.

Referensgruppssekreterare för öar i Skagerack, Kattegatt samt öar i Öresund, det vill säga öar i Hallands, Skåne samt Västra Götalands län.

1. Vad har programmet gett?

Programmet har betytt väldigt mycket, särskilt för de små öarna, menar Helene Stanne. Investeringar i infrastruktur så som gästhamnar har gett nya arbetstillfällen, men också bättre service. Fler gäster har nämligen medfört att flera butiker kunnat överleva. Det är Helenes uppfattning att befolkningen åtminstone inte minskat under perioden. Åtgärder inom programmet har säkerligen till viss del bidragit till att folk kunnat bo kvar. Att mäta resultat i antal nya jobb tror hon är svårt, eftersom många arbetstillfällen skapas *på sikt*.

Vad gäller de övergripande målen om ekonomisk, ekologisk och social utveckling så tror hon att programmet betytt mest i socialt hänseende.

– Samhörigheten mellan öborna har blivit bättre. De ser inte längre bara till sin egen ö, utan till den gemensamma utvecklingen.

Ekonomiskt har alltså gästhamnarna betytt mycket för intäkterna. Sämre är det med den ekologiska aspekten. Det finns exempel på väldigt bra miljöprojekt, så som avlopps- och kretsloppssystemet på Koster, men som horisontellt kriterium har inte miljön stått i fokus.

2. Framgångsfaktorer

Det viktigaste för skärgårdsutvecklingen är visioner, att se framåt, menar Helene. Det är också nödvändigt med eldsjälur ute på öarna.

– Någon måste driva frågorna, annars händer inget!

Kommunernas skärgårdsutvecklare betyder också mycket, eftersom de kan stötta öborna och hjälpa dem se olika möjligheter. Ett sådant exempel är Åstols trädgård, menar Helene. På denna annars så karga ö finns en liten plätt med gräs. Just där ska man bygga en trädgård till nytta och glädje för både gäster och öbor. Ett annat positivt exempel är den så kallade Dyröleden, ett projekt som består av vandringsleder och bastu på Dyrön strax söder om Tjörn. Här arbetar en kommunanställd med röjning och byggnationer. Dessutom hjälper fem pensionärer till en dag i veckan.

– De har en positiv inställning och har också fått mycket positiv respons tillbaka!

Inom infrastrukturområdet vill Helene lyfta fram linfärjan mellan Nord- och Sydoster. Det är en obemannad färja som fraktar människor, varor och mopeder m.m. de 97 meter som skiljer de båda öarna åt. Detta har ökat tillgången till service för människorna på Nordoster betydligt, och har även bidragit till bättre samvaro mellan befolkningen på öarna.

3. Framtiden

Inför den kommande programperioden är Helene orolig för att skärgårdsfrågorna ska falla mellan stolarna.

– Var ska vi hitta finansiering till de små infrastrukturprojekten? Det har varit viktigast under denna period, men blir svårt att lösa framöver.

Från regionen har de samtalat med länsstyrelsen, som kommer att ansvara för landsbygdsprogrammet, men Helene ser ingen självklar framtid för skärgårdsfrågorna där. Den viktigaste lärdomen från de tidigare programperioderna tror hon gäller kommunerna.

– De måste se sin skärgård. Fastlandet och öarna hör ihop!

Lars Carolusson.

F.d. referensgruppsekreterare för Hallands, Skåne samt Västra Götalands län.

1. Vad har programmet gett?

Mål 2 Öarna har betytt väldigt mycket. Skärgården har fått pengar till många viktiga projekt.

– Tack vare EU-pengarna har skärgården fått ta del av nationell medfinansiering som man troligen inte skulle ha fått annars, tror Lars.

Han tror också att insatserna bidragit till att stanna upp den negativa befolkningsutvecklingen. Störst effekt har programmet haft i norra och mellersta Bohuslän. Där har viss ökad sysselsättning och fler företag stor betydelse. Skärgården runt Göteborg ökar däremot av egen kraft.

Många av projekten återfinns inom infrastrukturområdet, exempelvis ny- eller ombyggnation av hamnar.

– Man kan säga att vi har hjälpt till med den strukturomvandling som pågår med mindre yrkesfiske och mer turism. Hamnar och annan infrastruktur måste anpassas efter det.

Vad gäller de övergripande och horisontella målen tycker Lars att de tagit ett steg i rätt riktning. Medvetenheten om jämställdhet och hållbar utveckling har ökat när projektägarna har tvingats diskutera och konkretisera sig. Men ännu återstår en del att göra inom dessa områden.

2. Framgångsfaktorer

Människornas inställning är den avgörande faktorn för hur framgångsrikt ett projekt ska bli. Det gäller såväl de lokala aktörerna som kommunfolk och handläggare på regioner och län.

– Om det finns engagemang från alla och de lyckas samarbeta så blir det bra!

Lars vill i detta sammanhang särskilt lyfta fram den lyckosamma satsning med särskilda skärgårdsutvecklare som vissa kommuner gjort.

Ett projekt som ligger honom varmt om hjärtat är linfärjan mellan Nord- och Sydkoster. På färjan kan personer, cyklar, mopeder och varor fraktas de hundra meter som sundet skiljer öarna åt. Befolkningen på Nordkoster kan därmed lättare nyttja den service som byggts upp på Sydkoster.

– Färjan har räddat ön. Utan den hade Nordkoster blivit en sommarö.

Ett annat positivt exempel på temat engagemang är vandringsleden på Dyrön. Här har ett gäng pensionärer byggt trappor, räcken och en bastu, gjort en utsiktsplats och skyltat hela leden. Detta har blivit mycket populärt uppskattat av turister. Men även befolkningen på ön backar upp satsningen och nyttjar såväl själva leden som bastun.

3. Framtiden

Lars farhågor inför framtiden är okunskap hos de handläggare på länsstyrelser och regioner som ska hantera landsbygdsprogrammet. Han hoppas att de ser till att skaffa sig kunskap om skärgårdsproblematiken.

– Det är exempelvis väldigt viktigt att även ta hänsyn till det kustnära fastlandet när man diskuterar utveckling på öarna.

En viktig lärdom från såväl Mål 2 Öarna som Mål 5b är att ej ta saker för givna. Blanketter och regelsystem är svåra för många att förstå och avskräcker till och med vissa grupper från att söka pengar. Här måste de offentliga aktörerna hjälpa till på ett enkelt och flexibelt sätt!

Som komplement till uppföljningen av Mål 2 Öarna har även intervjuer gjorts med personer verksamma inom Mål 1.

Margit Wiklund.

SRF:s representant i övervakningskommittén för Mål 1 Södra.

1. Vad har programmet gett?

Det var en trög start för öarna i Mål 1, tycker Margit Wiklund. Hennes uppfattning är att de stora projekten prioriterats, och skärgårdsprojekt är ofta små. Det var inte förrän man på "hennes egen ö" Hemsö sökte pengar för upprustning av Hemsö fästning som ett projekt beviljades. Och då rörde det sig om sju miljoner.

– Det har varit ett bra projekt som gett ökad turism och sysselsättning för de bofasta. Första året hade vi 16 000 besökare. En person sysselsätts året runt och på sommaren har vi 10-12 guider.

Hon saknar dock möjligheterna som fanns under det tidigare skärgårdsprogrammet Mål 5b. Då var hon själv väldigt aktiv, och flera med henne.

– Vi startade en rad små projekt, till exempel byggde vi en scen i gamla grusgropen intill kyrkan. Det kostade inte EU mer än 100 000 men gav väldigt mycket för öborna.

Under den programperioden hade de också mycket kontakt med andra öar och skrev gemensamma projektansökningar. Det fanns också ekonomisk möjlighet att göra studiebesök hos varandra och utbyta erfarenheter.

– Den här perioden har vi inte haft någon sådan kontakt med de andra öarna.

Hemsö ligger i Härnösands kommun, har 147 bofasta och goda kommunikationer till fastlandet med färja som går varje hel- och halvtimme. För ett år sedan startades en butik på ön, men i övrigt finns ingen service.

2. Framgångsfaktorer

Att samarbeta och lära av varandra, tror Margit är nyckeln till framgång.

– Det gjorde vi tidigare, men nu har det varit dåligt med det.

Specifikt för Hemsön och dess befolkning tror hon också att det krävs utbildning i värdskap. Att ta hand om turisterna bättre, men även "utnyttja" möjligheterna med dem ekonomiskt sett.

Att öborna själva får ut något av projekten är också viktigt. Just det underifrånperspektivet, tycker hon kommit i skymundan inom Mål 1.

3. Framtiden

Under denna programperiod hoppas hon kunna vara med och bilda ett leaderområde inom landsbygdsprogrammet. Tanken är att kommunen tillsammans med Höga kusten ska lämna in en sådan ansökan.

– Då kanske vi får chansen till små projekt där folket kan vara med!

Nya Mål 2 vet hon inte mycket om, men skulle gärna se ett gemensamt projekt för öarna inom programmet.

Göran Wallin.

Ansvarig för skärgårdsfrågor i Luleå kommun, representant i övervakningskommittén för Mål 1 Norra.

1. Vad har programmet gett?

– Det har funnits mycket pengar inom Mål 1, men skärgården har inte fått särskilt stor del av dem. Så även om Mål 2 Öarna haft mindre pengar totalt, så har det varit lättare för dem att utveckla skärgården, menar Göran Wallin.

Av de 1 500 projekt som bedrivits inom Mål 1 så har skärgården fått ”ett och ett halvt”. För det krävdes lång och intensiv lobbyverksamhet.

– Vi har hela tiden fått konkurrera med stora projekt såsom Botniabanan. Då är det lätt att skärgårdsfrågorna kommer i skymundan.

Vad gäller det konkreta projektet Levande skärgård som ändå fick del av strukturfondspengarna så ser Göran det som starten på något positivt. De fick börja från noll med att bygga upp ett nätverk med kontaktpersoner på de olika öarna. I förstudien togs en rad idéer och förslag fram av öborna själva. Det har dock varit svårare att finna engagemang för genomförandet.

– Processerna tar längre tid än man tror. Tre år är ingenting i det här sammanhanget.

Ett av de positiva resultaten är att projektet blivit en katalysator för skärgårdsföreningen som vuxit sig starkare. Ett annat är att man tydliggjort kulturarvet. Detta genom en gedigen analys och rapport som sedan ledde till inspirationsdagar på varje ö.

Generellt tycker Göran att skärgården utvecklats positivt. Det finns fler företag, turismen växer, turbotrafiken har förbättrats och även lett till ett par arbetstillfällen.

– Vi på fritidsförvaltningen har börjat med såväl turisttrafik som dagliga pendlingsmöjligheter för de bofasta. Många säger att det är det bästa som hänt dem!

De har också lyckats öppna ögonen på politikerna i området. Vid senaste valet hade sju av nio partier med skärgårdsfrågorna i sina partiprogram. Nu måste de dock gå från ord till handling!

2. Framgångsfaktorer

Det viktigaste för den framtida skärgårdsutvecklingen är en stabil bas för kommunikationer och boende, menar Göran. Ett led i att skapa detta är fortsatta pengar från kommunen för kollektivtrafik. Men det krävs också fler tomter, att det blir enklare att få bygglov och möjlighet att bygga mer strandnära.

En avgörande framgångsfaktor är att se skärgården som en *resurs* för regional utveckling.

– Skärgårdarna ska användas som dragplåster, som en möjlighet i marknadsföringen!

Dessutom är det, enligt Göran, ”kört” om man inte samarbetar. Detta gäller inte minst mellan de offentliga aktörerna. När Luleå kommun skrev ansökan till Levande skärgård fick de mycket hjälp av en tjänsteman på länsstyrelsen. Detta var av avgörande betydelse för att man lyckades få till projektet.

– Det är väldigt viktigt att få stöd från länsstyrelsen och kunna ha en dialog med dem.

3. Framtiden

Göran tror mycket på leadermetoden inom nya landsbygdsprogrammet, framförallt utifrån ett samarbetsperspektiv. Men tanken är att också försöka få pengar inom andra program, exempelvis Mål 2 och Norra periferin, om det blir en fortsättning.

Den största farhågan är att ansökningshandlingarna ska vara lika krångliga som tidigare. Om öarna kommer att prioriteras eller ej är tyvärr väldigt beroende av vilken handläggare som blir ansvarig på länsstyrelsen.

Den viktigaste lärdomen att föra vidare från denna programperiod är att se möjligheterna i de olika programmen och våga försöka! De som vill utveckla skärgårdarna kan aldrig luta sig tillbaka, avslutar Göran.